

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Šikana na střední škole

Bullying at Secondary School

STUDIJNÍ PROGRAM

Specializace v pedagogice

STUDIJNÍ OBOR

Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku

VEDOUCÍ PRÁCE

Doc. PhDr. Dana Dobrovská, CSc.

HABĚTÍNOVÁ

MICHAELA

2020

I. OSOBNÍ A STUDIJNÍ ÚDAJE

Příjmení:	Habětínová	Jméno:	Michaela	Osobní číslo:	478789
Fakulta/ústav:	Masarykův ústav vyšších studií (MÚVS)				
Zadávací katedra/ústav:	Oddělení pedagogických a psychologických studií				
Studijní program:	(B7507) Specializace v pedagogice				
Studijní obor:	(75207R056) Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku				

II. ÚDAJE K BAKALÁŘSKÉ PRÁCI

Název bakalářské práce:

Šikana na střední škole

Název bakalářské práce anglicky:

Bullying at Secondary School

Pokyny pro vypracování:

Cílem teoreticko-empirické bakalářské práce je zjištění míry sociálně patologického jevu šikany v prostředí střední školy. V teoretické části jsou uvedeny výsledky rešerše současné odborné literatury, tištěných i elektronických zdrojů. V empirické části jsou prezentovány výsledky empirického šetření, kdy je zjišťována frekvence výskytu šikany, její podoba, motivační pozadí, reakce účastníků a možnosti prevence. S výsledky šetření bude seznámeno vedení střední školy, včetně námětů, jak šikaně bránit.

Seznam doporučené literatury:

Černá, A. a kol. Kyberšikana. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4577-0. Janošová, P. Psychologie školní šikany. Psyché, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3. Martinek, Z. Agresivita a kriminalita školní mládeže. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-9760-1. Sobotková, V. Rizikové chování v adolescenci. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4042-3.

Jméno a pracoviště vedoucí(ho) bakalářské práce:

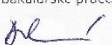
Doc. PhDr. Dana Dobrovská, Masarykův ústav vyšších studií

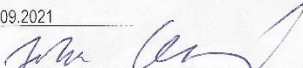
Jméno a pracoviště konzultanta(ky) bakalářské práce:

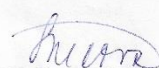
Datum zadání bakalářské práce: 12.12.2019

Termín odevzdání bakalářské práce: 30.04.2020

Platnost zadání bakalářské práce: 23.09.2021

Podpis vedoucí(ho) práce

Podpis vedoucí(ho) ústavu/katedry

Podpis děkana(ky)

III. PŘEVZETÍ ZADÁNÍ

31.01.2020

Datum převzetí zadání

Podpis studenta(ky)

HABĚTÍNOVÁ, Michaela. Šikana na střední škole. Praha: ČVUT 2020. Bakalářská práce.
České vysoké učení technické v Praze, Masarykův ústav vyšších studií.

**MASARYKŮV ÚSTAV
VYŠŠÍCH STUDIÍ
ČVUT V PRAZE**

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že jsem všechny použité zdroje správně a úplně citovala a uvádím je v příloženém seznamu použité literatury.

Nemám závažný důvod proti zpřístupňování této závěrečné práce v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) v platném znění.

V Praze dne: 01. 05. 2020

Podpis:

Poděkování

Ráda bych poděkovala doc. PhDr. Daně Dobrovské, CSc. za cenné rady, trpělivost, vstřícnost, její motivaci při konzultacích a ochotu, které mi pomohly zkompletovat tuto bakalářskou práci.

Abstrakt

Cílem mé teoreticko-empiricky pojaté bakalářské práce je popsat a analyzovat problematiku středoškolské šikany a prostřednictvím empirického šetření zjistit konkrétní situaci na střední odborné škole v Západočeském kraji.

Teoretickou část bakalářské práce jsem rozdělila do 7 oddílů. V první kapitole popisuji pojem rizikové chování, ve druhé se věnuji škole jako potenciálně rizikovému prostředí. Ve třetí kapitole uvádím nejčastější definice pojmu šikana a souvisejících termínů, následuje oddíl zaměřený na prevenci. V závěrečné části se zabývám opatřeními proti eskalaci šikany, pomocí obětem a trestně právním aspektům tohoto závadového chování.

Cílem empirické části je zjistit prostřednictvím dotazníkového šetření postoje žáků k tomuto negativnímu sociálnímu jevu. Výzkumné otázky a hypotézy jsou zaměřeny na frekvenci výskytu šikany, na konkretizaci nejčastější formy šikany. Dále zda by pomohli spolužákovi a zda by šikanu řešili s učiteli nebo rodiči.

Klíčová slova

Šikana, agresor, oběť, prevence, studující

Abstract

The aim of my bachelor thesis, which is conceived theoretically and empirically, is to describe and analyze the issue of high school bullying and through an empirical investigation to find out the specific situation at a secondary vocational school in the West Bohemian region.

The theoretical part of my bachelor thesis is divided into seven sections. In the first chapter I describe the term of hazardous behavior, in the second one I deal with school as a potentially hazardous environment. In the third chapter I present the most frequent definitions of the term bullying and related terms, followed by a section focused on a prevention. Next part deals with measures to prevent bullying escalation, the assistance to victims and criminal aspects of this deleterious behavior.

The aim of the empirical part is to ascertain the attitudes of students to this negative social phenomenon by means of a questionnaire survey. Research questions and hypotheses are focused on the bullying occurrence frequency, on the specification of the most frequent form of bullying. Furthermore, whether they would help a classmate and whether they would solve bullying with teachers or parents.

Key words

Bullying, aggressor, victim, prevention, student

Obsah

Úvod	5
1. Rizikové chování	7
1.1 Pojem	7
1.2 Formy rizikového chování	7
2. Školní prostředí jako potenciálně rizikový činitel	7
2.1 Školní třída jako specifická skupina	8
3. Šikana	9
3.1 Šikana dříve a dnes	10
3.2 Protagonisté šikany	11
3.2.1 Agresor	11
3.2.2 Oběť	12
3.2.3 Přihlížející	14
3.3 Stádia šikany.....	15
3.4 Typy a formy šikany.....	18
3.5 Příčiny šikanování	20
3.6 Šikanování ve školských zařízeních	22
3.6.1 Šikana mezi žáky	22
3.6.2 Učitel a žák	23
3.6.3 Žák a učitel	23
3.6.4 Rodič a učitel	24
3.6.5 Učitel a rodič	24
3.6.6 Učitel a učitel	24
3.6.7 Ředitel a učitel.....	25
3.7 Důsledky šikanování, postupy zjišťování a vyšetřování šikany.....	25
4. Prevence	26
4.1 Školní preventivní program	27
Minimální preventivní program.....	27
5. Další opatření	29
6. Pomoc oběti	29
7. Trestně právní odpovědnost	29

8. Souhrn teoretické části	30
9. Šikana na středních odborných školách	33
9.1 Vymezení výzkumných cílů, výzkumných otázek a hypotéz	33
9.2 Cílová skupina	34
9.3 Přehled a analýza získaných dat.....	34
10. Závěr a doporučení k řešení šikany	50
Seznam použité literatury	51
Seznam grafů	53

Úvod

Téma školní šikany je dlouhodobý a stále aktuální problém současné školy. Šikana je považována za jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrožit nebo zastrašovat. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí vůči někomu, kdo se neumí, nebo z nejrůznějších důvodů nemůže bránit.

Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Projevu se i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.

Ačkoliv definice uvádí, že šikana je obvykle opakované ubližování, v případě zvláště krutého a brutálního činu je možné za šikanu považovat i jednotlivou událost bez opakování. O šikaně mluvíme pouze tehdy, je-li oběť z jakéhokoli důvodu bezbranná, může jít např. o fyzický handicap, psychickou odlišnost, neobratnost, izolovanost v kolektivu, skupinový útok, jde vždy o asymetrický útok.

Pro svou bakalářskou práci jsem si vybrala téma středoškolské šikany, neboť ji považuji za chování s mnoha následky na psychiku dospívajících. Je to jev, jehož existenci umožňuje lhostejnost lidí, egoismus a nezájem o dění kolem. Domnívám se, že je nutné šikaně bránit a předcházet, ať už je to ve škole, nebo i mimo ni.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Rizikové chování

1.1 Pojem

Pojem rizikové chování nahradil dříve užívaný termín sociálně-patologické jevy. Je zřejmé, že aktivity, které zapadají do rámce rizikového chování, nelze označit jako patologické, jelikož v primární prevenci jde především o jejich předcházení. Podle Milovského (2015) pojmem rizikové chování rozumíme „takové chování, v jehož důsledku dochází k prokazatelnému nárůstu zdravotních, sociálních, výchovných a dalších rizik pro jedince nebo společnost.“

1.2 Formy rizikového chování

Základní formy rizikového chování jsou uvedeny v Metodickém doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a studentů ve školách a školských zařízeních (dále Metodické doporučení).

- 1) Agrese, šikana, kyberšikana a další rizikové formy komunikace prostřednictvím multimédií, násilí, domácí násilí, krizové situace spojené s násilím, vandalismus, intolerance, antisemitismus, extremismus, rasismus a xenofobie, homofobie, krádeže, loupeže, vydírání, vyhrožování
- 2) Záškoláctví
- 3) Závislostní chování, užívání různých typů návykových látek, netolismus, gambling
- 4) Rizikové sporty a rizikové chování v dopravě, prevence úrazů
- 5) Spektrum poruch příjmu potravy
- 6) Negativní působení sekt
- 7) Sexuální rizikové chování

2. Školní prostředí jako potenciálně rizikový činitel

Přechodem do školy každé dítě ztrácí výlučné postavení, které do té doby mělo v rodině. Musí se přizpůsobovat novému životnímu rytmu – nucenému vstávání v určité době, vyučovacím hodinám děleným přestávkami a odpolední či večerní přípravě na školu. Škola se k němu staví jako jednomu z mnoha dětí, a především si žádá, aby se přizpůsobilo, „ukáznilo“, aby bylo jako „ostatní děti“.

Učitel je zprvu pro dítě nevýznamnější osobou ve škole, postupně však nabývají na významu vztahy ke spolužákům a solidarita s nimi. Učitel se stává autoritou, která konkuruje autoritě rodičů a později také vrstevníků. Ze strany učitele je dítě hodnoceno, téměř vždy známkami, za podané výkony v jednotlivých předmětech a za chování. Z toho odvozuje v prvních letech školní docházky pocit vlastní hodnoty.

Později jej opírá také o to, jak je přijímáno spolužáky. Už na konci docházky do první třídy začínají děti dávat přednost sezení dále od tabule a od učitele. Význam spolužáků jako zrcadla a zdroje pocitu vlastní hodnoty stále stoupá s blížícím se dospíváním.

Děti si velmi záhy začínají ve třídě vytvářet svou vlastní „subkulturu“, vyznačující se zvláštním jazykem, zvyklostmi a rituály, na níž jsou učitelé v lepším případě více a v horším případě méně napojeni (Janošová, Říčan, 2016).

Ve třídě vznikají i podskupiny zvláštních „subsubkultur“, jež jsou k bližšímu kontaktu motivovány společnými zájmy, společnými činnostmi. Pravidelné a přirozené je dělení třídy na „subkultury“ dívek a hochů.

V některých případech mohou být tyto podskupiny zárodkem asociálních part, a to už u dětí na prvním stupni základní školy. Jejich vzniku napomáhá neangažovanost učitele, resp. jeho zřetelné preferování či odmítání některých dětí.

Segregace málo nadaných, a tím pádem rizikovějších dětí, může mít i mnohem nezápadnější podobu: poznámek naznačených během vyučování, přehlížení iniciativ dítěte, „alergických reakcí“ na prohršky proti kázi, či na neznalost učiva.

Učitelův nezájem či agresivita (i pasivní agresivita), mohou být také živnou půdou šikanování ve třídě. Není zcela výjimečné, že učitel svým chováním agresorům „označí“ jedince, který je v nějakém ohledu „nedostačivý“ a jehož se pak i děti cítí oprávněny beztrestně napadat.

2.1 Školní třída jako specifická skupina

Vrstevnická skupina je významným socializačním prostředím. Její vliv není institucionalizován a připouští větší variabilitu v osobnostním rozvoji než učitelé. Školní třída je specifickou vrstevnickou skupinou, kterou charakterizuje nevýběrovost a přibližně stejná vývojová úroveň jejich členů, vystavení výkonovým nárokům a s tím souvisejícím navozením atmosféry soupeření (Vágnerová, 2010). Úspěšné prosazení ve třídě je pro rozvoj přijatelného sebehodnocení stejně důležité jako dobrý školní prospěch. Kdo se něčím liší, bývá ostatními odmítán.

Střední školní věk je obdobím, kdy třída dovede vystupovat a jednat jako celek, který má určitou autoritu a schopnost vyjadřovat společné postoje, event. Prosazovat uspokojení společných potřeb.

Ve středním věku začnou být pro děti významné normy, stanovené vrstevnickou skupinou. Třída vyžaduje od svých členů konformitu a za to jim poskytuje pocit jistoty, sounáležitosti a větší prestiže. Tlak na loajalitu a konformitu lze chápat jako jeden z projevů potřeby stejnosti a jednoznačnosti, posilující jistotu. Tento požadavek může posilovat různé projevy chování, pozitivní i negativní. Může stimulovat projevy solidarity a vzájemné podpory, ale i odmítání, event. izolaci či šikanování odlišných dětí.

3. Šikana

Se šikanou se můžeme potkat celoživotně na různých místech. Počátky mohou být již v rodině mezi sourozenci, následně v mateřské, základní, střední a vysoké škole. Rovněž se s ní setkáváme v zájmových skupinách, zaměstnání, partnerských vztazích a může nabývat podoby týrání v nemocnicích nebo v domovech seniorů. Nejvýraznějším místem k projevení šikany však zůstává škola (Janošová, Říčan, 2016).

Při studiu odborné literatury nacházíme široké spektrum definic šikany. Pojem „šikana“ zavedl do odborné literatury pražský psychiatr Petr Příhoda. „Šikanování je zákeřná a často smrtelná choroba skupinové demokracie“ (Kolář, 2005).

Šikana je jeden z rizikových (dříve nazývaných sociálně patologických) jevů, které se v dnešní společnosti vyskytují. Slovo šikana je odvozeno z francouzského slova *chicane*, což znamená zlomyslné týrání, obtěžování, sužování, pronásledování (Říčan 1995 in Bendl, 2003).

Detailněji formuluje šikanu Bendl (2003): „Šikana je projevem zneužití vlastního postavení nebo určitých osobních, zejména fyzických dispozic. Pro šikanu je typický nepoměr sil mezi jejími aktéry, tzn. převaha agresora nad obětí – jde o asymetrickou agresi. Jejím důsledkem je poškození druhé osoby. Podstata šikany spočívá v tom, že agrese je zde cílem jednání, nikoliv prostředkem k dosažení nějakého konkrétního zisku. Záměrem agresora nemusí být např. odcizení věcí pro jejich hodnotu nebo pomstu, nýbrž pro radost z uspokojení potřeby ponižovat lidskou důstojnost (Bendl, 2003).

Určitou roli hraje při šikaně také zvědavost. Týrat druhého člověka, to je tak trochu „experiment“: Jak se zachová ve strachu, bolesti a ponížení, k čemu všemu se dá přinutit? Mučitel (i mučený) cítí, že taková situace člověka duševně obnaží, takže je možné podívat se až na dno jeho bytosti, která je v tu chvíli jakoby rozložena. Jde o to, „vypáčit“ z člověka jeho tajemství.

Se zvědavostí souvisí konečně i nuda a touha po stále silnějších vzrušujících zážitcích, po senzaci. K týrání bezbranného vede primitivní a zkaženou mysl (při nedostatku soucitu a mravních zábran) prostě touha bavit se, mít nějaké to „vzrušení“ (Říčan, 1992).

„O šikaně mluvíme pouze tehdy, je-li oběť z jakéhokoli důvodu zasažena asymetrickou agresí. Pojmem šikana nelze označovat všechno zlé a nepříjemné, čím si děti navzájem ubližují!“ (Lovasová, 2005).

Na středních školách a ve velkém procentu výběrových škol panuje mnohdy představa, že jsou zde studenti, kteří jsou chytří, vzdělaní, inteligentní, a proto se nemohou šikanovat. Opak je často pravdou. Dalo by se zjednodušeně tvrdit, šikana má s inteligencí společné pouze to, že čím inteligentnější člověk, tím promyšlenější a skrytější může být šikana (Kolář, 2010).

Je popisována dlouhodobost, ale i krátkodobost útoku – šikana je většinou postupně se rozvíjející negativní chování vůči spolužákovi či spolužákům, může to však být i jednorázový, krátkodobý akt, který ve své podstatě splňuje dvě podmínky: jde vždy o převahu síly agresora nad obětí a oběť vnímá útok jako nepříjemný. Je možno říct, že krátkodobé šikany mohou být mnohdy daleko nebezpečnější. Je to dáno tím, že probíhá ve třídě a učitel o nich neví. Dalším rizikem je okolnost, že chování se za šikanu nepovažuje.

„Teasing“ je chování, které šikanu může pouze připomínat. Je to nevinné škádlení mezi dětmi, např. na druhém stupni základní školy chlapci provokují děvčata, protože se jim líbí, děvčata se chichotají a někdy chodí i žalovat, dospělí však vidí, že jim toto škádlení chlapců vůbec není nepříjemné a jejich stěžování je pouze formální. Toto chování mezi dětmi je na základních školách běžné, ale zdaleka se nejedná o šikanu“, (Martínek, 2009).

3.1 Šikana dříve a dnes

Šikana ve škole má dlouhou historii, vždy se vyskytovaly případy ubližování ve třídě i v rámci budovy školy. Mezi učiteli s dlouhou pedagogickou praxí převládá názor, že ve škole byla v minulosti dodržována větší kázeň žáků. Školáci si nemohli vůči učitelům dovolit ani zlomek toho, co dnes. Navíc ve školních budovách bývalo patrně i méně prostorů, kde bylo možno uniknout dohledu učitelů, tedy i méně příležitosti k šikaně.

V posledních letech agresivita mládeže celkově stoupá, jak víme např. ze statistik násilných trestných činů. Lze rozumně předpokládat, že šikany přibývá stejně jako jiné agrese. Někteří ze starších učitelů upozorňují také na nový jev, který je překvapuje – krutost bez prožitku vzteku či nenávisti, i bez sadistického uspokojení, tzv. nemotivované násilí.

3.2 Protagonisté šikany

3.2.1 Agresor

Lovasová (2005) uvádí, že agresori mohou být nadprůměrně inteligentní, nebo právě naopak – primitivní a omezení, mají sklony k sadismu, sobectví a sebestřednosti. Děti, které se stávají agresory, pocházejí často z neúplné rodiny, nebo z rodiny, která dobře nefunguje. V těchto rodinách se mnohdy objevuje jak psychické, tak i fyzické násilí. Násilí nemusí být konáno na dítěti, ale může být vypořádováno mezi rodiči. Chování, které běžně vidí doma, může dítě aplikovat ve škole mezi spolužáky, (Říčan, 2010). Většina násilníků vykazuje vysoký stupeň sebevědomí a ve společnosti ostatních dětí jsou oblíbení a obdivováni.

Ne vždy musí být pravidlem, že agresor je ten fyzicky nejsilnější jedinec ve třídě. Kolář (2011) tento typ označuje za hrubý, primitivní, impulzivní, s přebytkem energie, s kázeňskými problémy, nerespекující autority. Podle něj tento typ šikanuje masivně, tvrdě, nelítostně, šikanu používá k zastrašování ostatních.

Šikanování se může stát závislostí. Agresor si velice rychle zvykne na pocit moci, na to, že může s jiným člověkem dokonale manipulovat a ovládat jej. Tato závislost nemusí být pouze ze strany agresora, ale může být i oboustranná. U šikanujících dívek je dokonce prokázáno, že mají mnohem častěji konflikt se zákonem než jejich vrstevnice, a že bývají v dospělosti mnohem chladnější a krutější ke svým dětem.

Typy agresorů (podle prof. Koláře, 2011):

- Drsník
  - Tento typ agresora je charakterizován jako primitivní, impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy. Má narušený vztah k autoritě, někdy zapojený do gangů páchajících trestnou činností.
- Slušňák
  - Tento typ je slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu. Jeho oběti jsou šikanovány skrytě, beze svědků.
- Srandista
  - Tento typ je optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný. Svoji oběť rád šikanuje na očích druhých a pro jejich pobavení.

- Agresor spouštějící ekonomickou šikanu
  - jde převážně o děti, jejichž rodina ve výchově preferuje nadbytek materiálních věcí. Rodiče většinou svého potomka maximálně podporují, chtějí, aby byl co nejlepší za každou cenu. Každou novinku musí ihned mít, aby ve společnosti nezaostával. Od rodičů jim však chybí cit a opravdové rodičovské souznění.

Pokud se dítě nenaučí vážit materiálních věcí, velice těžko se naučí vážit mezilidských vztahů – navíc se zde objevuje i podpora rodiče: „S tím se ve třídě nebav, je to sociál,“ – v dnešní době u mládeže velice časté slovo. Podle Bendla (2003) je pro některé agresory typické, že svou oběť hodnotí jako méněcennou bytost, pro kterou platí jiná pravidla. Na takového jedince není třeba brát ohled, jelikož toho není hoděn. Podobný postoj v sobě skrývá prvky obranného mechanismu, kdy agresor přesouvá zodpovědnost za šikanování na oběť: „Vždyť si o to říkal“, „Koledoval si o to“, „Neměl provokovat“.

Motivů vedoucí agresory k šikanování je hned několik, může jít o snahu upoutat pozornost, zahnat nudu, zažít něco nového a vyzkoušet, co druhý vydrží. V některých případech může být motivem žárlivost, prevence vlastního ohrožení, potřeba udělat něco výjimečného, napodobování vzorů či absence morálních zásad. Mezi nejčastější příčiny ale patří narušená osobnost útočníka, který trpí zvýšenou agresivitou, sadismem či psychopatií. Časté jsou rovněž majetkové motivy vedoucí k obohacení a zisku, například peněz na svačiny, cigarety či na kredit v mobilním telefonu. V některých případech se může jednat o sexuální podtext, rasismus, xenofobii, dále o projevy patologie celé skupiny, která podporuje iniciační obřady, zkoušky odvahy, povyšování do stavů mazáků a podobné ceremonie v určitých skupinách či profesích. K častým motivům patří i samoučelné pronásledování neoblíbeného jedince nebo jednorázové konkrétní příčiny, třeba jako nováček ve třídě.

3.2.2 Oběť

Popsat osobnost šikanovaného je mnohem obtížnější než osobnost agresora. Neexistuje totiž žádný univerzální typ oběti, což poměrně výstižně vyjádřil Kolář, (2003, str. 67): „Téměř každá skupina si najde nějakou oběť a kritéria tohoto vyznamenání jsou velmi rozmanitá. Navíc někdy není důležité, jaká oběť vlastně je, její výběr je naprosto nahodilý. Při troše smůly se může obětí šikany stát kterékoliv dítě.“

Typologie obětí dle Koláře (2011)

- Oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem
- Oběti „silné“ a nahodilé
- Oběti „deviantní“ a nekonformní

Další obětí se může stát „učitelské“ dítě – jedna z nejčastějších obětí především v případě, že rodič učitel učí na stejné škole, kam chodí jeho dítě, v horším případě své dítě sám učí. Pozice učitelského dítěte v této škole je nevýhodná z několika úhlů pohledu. To, co projde ostatním dětem, učitelskému dítěti nikdy neprojde – otec či matka učitelé jsou přímo u zdroje informací a jejich kolegové někdy s radostí informují, jak se jejich syn či dcera v jeho hodině chovali. Dalším příkladem je i to, že ostatní děti nikdy „učitelskému“ dítěti neuvěří, že jim matka či otec neřeknou, kdy budou zkoušeni, co bude v písemné práci. Toto dítě má vždy podle spolužáků výhodu. Rodič učitel většinou „sklouzne“ k tomu, že je na své dítě přísnější, neuvědomuje si však, že tím může způsobit závažné trhliny ve vztahu dítě – rodič. Může nastat situace, kdy kolega rodiče učitele hodnotí dva žáky se stejným prospěchem. Dítě kolegy je snaživější než jeho spolužák – neučitelské dítě. Kolegovo dítě dostane lepší známku. Pro ostatní děti to však není „spravedlivé“, neřeší snahu učitelského dítěte, jeho aktivitu, jediným podkladem pro celkovou klasifikaci jsou pro ostatní děti reálné známky.

Obětí šikany se může stát každý, např. dítě, učitel, rodič, kolega na pracovišti atd. Ve škole může být obětí šikany dítě, které přišlo do nového, již sešlapaného kolektivu. Snadno se může stát obětí šikany dítě pro nějakou svou přednost, může to být dítě příliš zralé, přemýšlivé, s dobrým prospěchem, které nebaví dětské hraní a pro svou jemnou povahu není schopné jít se skupinou „výt s vlky“, případně dítě s dobrým vztahem k učiteli, „šplhoun“ atd. Pohrdání vedoucí k šikaně může postihnout dítě ze sociálně slabé rodiny, jehož rodiče nemají na značkové oblečení nebo na přiměřeně vysoké kapesné, nebo může jít o dítě fyzicky slabé, odlišné rasově, národnostně, interkulturně znevýhodněné, atd.

Obětí šikany se často stává dítě osamělé, bez kamarádů, s nepříznivým chováním, neschopné vzbudit zájem u dětí i dospělých. Zvláštní skupinu tvoří oběti, které jsou současně také agresory, v kolektivu bývají výrazně neoblíbení. Každý člověk se něčím liší od ostatních a agresori velmi často zdůvodňují svůj útok na své oběti právě jejich odlišností, např. nedostatkem půvabu, vadou vzhledu nebo projevem, který činí z dítěte terč agrese.

Každý projev šikany zanechá na oběti, ale i na agresorovi, svou vizitku. Na jedné straně je to především strach, ponížení, úzkost a na straně opačné „vítězství“. V podstatě můžeme říci, že i agresor se stává obětí. Obětí vlastního násilí, touhy, závislosti, ale i strachu z prozrazení.

Není možné zcela jednoznačně rozhodnout, který způsob šikany je pro oběť horší. Některým dětem způsobuje větší bolest psychický nátlak, jiným zase fyzická agrese. Na rozdíl od fyzického týrání se psychické týrání velmi těžce prokazuje. Na těle oběti nezůstávají žádné viditelné stopy. Výsledkem psychického týrání jsou akutní změny v psychice, úzkostné nebo depresivní reakce, někdy také dlouhodobější psychické

poruchy. Je jisté, že dítě neustále žije v podvědomém strachu z ohrožení a dalšího ubližování. Jen někteří žáci se s šikanováním dokáží vypořádat s minimálním zatížením.

Stupňování brutality agresora vede u oběti nezdědka k prolomení křehké obrany vůči tělesné a psychické bolesti. Zpravidla to v ní rozpoutá sebezničující síly, které jdou na ruku mučitelů. Následkem může být až extrémní forma závislosti – identifikace s agresorem. Projevuje se to například tak, že oběť považuje agresora za kamaráda a obdivuje ho. Poslouchá ho na slovo a odezírá, co má udělat. Tato poslušnost oběti by se dala přirovnat k boxerům v ringu, kdy ten slabší se snaží zaháknout do silnějšího boxera, chce mu být co nejbližší, aby mu nehrozil úder, který ho srazí k zemi. V odborné literatuře se vžil pojem prof. Zimbarda „stockholmský syndrom“.

3.2.3 Přihlízející

Šikana se netýká pouze oběti a agresora, ale také lidí, kteří se jí neúčastní aktivně, ale pasivně, kdy sledují šikany zpozzdálí. Bohužel většina přihlízejících šikany nijak nekomentuje, nezasahuje do ní, často nikoho neupozorní. Za pasivitu může strach, že by se přihlízející také mohli stát sami obětí. Zpravidla se kolem agresora vytvoří skupiny žáků, kteří sdílí se šikanérem stejný názor. Ostatní žáci jsou nejdříve pozorovatelé.

Přihlízející lze charakterizovat jako skupinu jedinců s nedostatečnou nebo snižující se mírou občanské statečnosti, s rozptýlenou zodpovědností. Přestože jde často o žáky s původně pozitivním morálním profilem, tlak skupinových norem a nedostatek podpory způsobí, že se před šikanou cítí bezbranní a paralyzovaní. Dále se tak snižuje jejich již tak narušená mravní úroveň (Vágnerová, 2009).

V pokročilých stádiích šikany bývají tedy přihlízející žáci součástí celého procesu. V tomto okamžiku jsou již žáci vůči šikaně pasivní, přijímají ji a strach jim nedovoluje ji nikomu ohlásit.

Čím závažněji je skupina zasažena, tím je odhodlání neformálního života skupiny obtížnější. Někdy je strach členů skupiny posílen možnou či faktickou agresí vnějšího gangu, jehož členem je některý z agresorů, (Kolář, 2001).

Přihlízející se tedy může stát také agresorem, a to v případech, kdy má strach o vlastní bezpečí. Bojí se, že kdyby do šikany zasáhl, tak by se agresor mohl otočit proti němu a stala by se z něho oběť. Kromě pasivních přihlízejících a přihlízejících, kteří se stanou agresory, naštěstí existují i přihlízející zastánci. Každý zastánce se může chovat odlišně. Některý řeší konflikt přímo s agresorem, jiný je pro oběť utěšitelem a další povolá pomoc. Důvody, proč je někdo ochotný zasáhnout do šikany, jsou různé. Někteří lidé jsou empatictí a není jim lhostejné, že je někomu brána jeho svoboda. Dalším

důvodem může být fakt, že se jedná o kamaráda, který je v nesnázích. Méně nesobec-
kým důvodem je upoutat na sebe pozornost, aby ostatní věděli, kdo je v kolektivu silná,
vůdčí osobnost. (Janošová, 2016, Vágnerová, 2009)

3.3 Stádia šikany

V každé sociální skupině se po nějaké době začínají vytvářet skupinky dětí ob-
líbených a méně oblíbených, začíná se projevovat osobnost vůdce, třídního šaška, po-
skoků, pasivních členů třídy. Pokud se ve skupině objeví „černá ovce“, naznačuje tento
stav, že nerovnováha ve skupině začíná být narušena a je zde riziko toho, že by mohlo
dojít k šikanování.

První stádium – zrod ostrakismu

Pojem pochází z řečtiny a znamená „střepinový soud“. Šikana se může objevit
v každé skupině. Podmínky pro vznik šikany mohou být totiž zcela nenápadné. Kázeň
v takovéto třídě nemusí být narušena a iniciátorem šikany nemusí být narušený jedi-
nec. V počátečním stádiu šikany, tzv. ostrakismu, je jedinec z kolektivu třídy vystrkován,
ocitá se na tzv. sociologickém „chvostu“. Tato situace je již zárodečnou podobou šika-
nování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje. „Mistryněmi v ostrakismu“ mohou
být děvčata, méně často chlapci. Oběť najednou poznává, že není ve třídě nikdo, s kým
by mohla sedět, každý ji odmítá, ponižující a urážející poznámky jsou pro oběť nepří-
jemné. Zpočátku se tedy snaží bránit.

Ve většině případů se u ní začnou objevovat tři charakteristické znaky:

- z ničeho nic a zároveň rychle se zhorší prospěch
- dochází k náhlému zhoršení schopnosti soustředit se
- projevuje se tendence navštěvovat nižší ročníky dané školy, kde oběť nachází
děti, které k ní vzhlížejí a baví se s ní.

Může se ale také stát, že oběť může v nižších ročnících ubližovat slabším spolužá-
kům, v podstatě si na nich vybíjí vztek za to, co se děje v její třídě. Uprostřed skupiny
stojí takzvané neutrální jádro, které se nepřiklání ani k jedné straně. Pro tyto jedince je
stav kolektivu téměř normální. Vědí, že agresori nemají rádi oběť, posmívají se jí, ale
oni sami tuto situaci neřeší. Sami občas s obětí promluví, nevyhledávají však kontakty
s ní.

Druhé stádium – viktimizace oběti

Dochází k přitvrzování agrese a manipulace. Pokud ve skupině nastává nějaká náročná situace, slouží nejslabší jedinec jako výstupný ventil. Může jít o zkoušení, písemky nebo jen o to, že agresorovi přijde školní docházka nudná a chce si jí nějakým způsobem zpestřit. Jedinec je pro pobavení určité skupiny, ne-li celé třídy, zesměšňován. Pokud ovšem ve třídě panují kamarádské vztahy a pozitivní atmosféra, nemusí k šikaně vůbec dojít.

Vycházíme z faktu, že agresor na oběti trestá to, co jemu samotnému je nepříjemné – jestliže já prožívám tlak zvenčí jako silně nepříjemnou situaci, udělám to tak, že oběti bude ještě hůře.

Šikanující chování může být způsobeno i konkurenčním bojem, tento scénář je častý ve výběrových třídách, popř. sportovních třídách, v některých případech si agresor na oběti kompenzuje své snížené sebevědomí, pocit neúspěšnosti či nepřijetí ve skupině.

Oběť začíná mít v tomto případě nezanedbatelný strach. V každém okamžiku, z každé situace ve třídě tuší určité ublížení. Přírozenou reakcí je v tomto případě útěk od strachu. Útěk se může v tomto případě projevit v různých podobách, od klasického záškoláctví, přes somatizaci (útěk do nemoci), projevující se bolestmi hlavy, břicha, časté ranní teploty, až po různé formy sebepoškozování.

Třetí stádium – klíčový moment – vytvoření jádra

V tomto stádiu se rozhoduje o tom, zda se šikana přehoupne do stádia pokročilého. Pokud se nevytvoří hranice před touto fází, dojde k vytvoření jádra. Toto jádro „vyvolených“ začne již systematicky šikanovat a ohrožovat ostatní, kdy si vybírá ty nejvhodnější oběti k šikanování, ty, které se nedovedou bránit.

Oběť se dostává do bezvýchodné situace. Nikdo jí nevěří, většinou kolektivu je odmítána, pokud by zůstal v tomto kolektivu někdo sympatizující s obětí, nedává to najevo ze strachu, že by mohl skončit na jejím místě.

Agresoři si většinou v tomto stádiu vyhledávají i tzv. hlídače, kteří sledují pohyb učitelů po chodbách a v případě blížícího se dospělého, okamžitě hlavní agresory varují. Z tohoto důvodu je nejčastějším místem, kde šikanující chování probíhá, samotná třída.

V této fázi je již celý kolektiv do jisté míry zodpovědný za chování, které vůči oběti ve třídě probíhá. Všichni o ubližování vědí, nenajde se však nikdo, kdo by se oběti zastal.

Čtvrté stádium – přejímání patologických norem většiny

Pokud činnost jádra nerušeně funguje, dojde k jevu, kdy většina žáků přijme hodnoty jádra za své. Třída se začíná jasně rozdělovat na „vládnoucí třídu“ a „poddané“. Psychika oběti je v tomto období již tak zasažena, že i ona se stane na šikanujícím chování závislá, přijme svou úlohu jako normální, nebrání se ubližování.

Poměrně často u oběti dochází k naprosto paradoxnímu chování – oběť začne ve třídě vyrušovat, šaškovat, dělá vše proto, aby se agresorům zavděčila, aby je pobavila, mnohdy pracuje se scénářem: „Raději pro jejich pobavení udělám toto, než aby si na mě vymysleli něco horšího.“ Pro ostatní jedince ve třídě, kteří sympatizují s agresory, je oběť rovněž terčem posměchu a ubližování. Jedinci, kteří na začátku byli neutrální, ubližují většinou pasivně i aktivně. Pasivní ubližování spočívá ve vymýšlení různých způsobů trápení oběti – samozřejmě očekávají pochvalu a uznání od agresorů. V rámci aktivního ubližování oběť tlučou, kopou, sami se aktivně podílejí na jejím trápení a začne jim připadat zcela normální, že ve třídě jsou lidé, kterým se běžně ubližuje.

Terapeuticky se třetí a čtvrté stádium většinou řeší metodou vnějšího nátlaku. Nutno však konstatovat, že tato stadia nemůže škola vyřešit sama. Je zde nutná aktivní pomoc orgánů činných v trestním řízení – tzn. Policie ČR, nezbytně se na vyšetřování a řešení musí podílet odbor sociální péče daného města, rovněž je vhodné přivolat pomoc etopeda – odborníka zabývajícího se poruchami chování.

Páté stádium – totalita – neboli dokonalá šikana

Pokud do této doby bylo alespoň pár jedinců odolných vůči nátlaku, v této fázi jich zbylo jen zcela málo nebo dokonce nikdo. V této fázi dochází k tomu, že jádro má nad třídou zcela absolutní moc a hierarchie ve třídě dosáhla dokonalosti. Vůdci sami sebe označují za nadlidi, mazáky, kingy, krále. Systém dosáhl dokonalosti, oběti se nedokážou bránit.

Agresoři jsou zcela opojení svojí moci, v ubližování obětem jim nic nebrání, formy ubližování jsou v extrémních případech tak agresivní a hrubé, že hrozí těžké ublížení na zdraví, v nejhorším případě i smrt oběti. Jsou známy případy, kdy oběti byly popáleny žhavými železy, vyhazovány ve skříňkách z vyšších pater školy či domovů mládeže, škraceny apod.

Tak, jako jsou předchozí čtyři stadia terapeuticky řešitelná, toto stádium je neřešitelné, jediným řešením je rozpuštění celého kolektivu. Agresoři nejčastěji končí v

diagnostických, potažmo výchovných zařízení, oběť se s velkou pravděpodobností dostává do rukou psychologů a psychiatrů, kde je nutná intenzivní terapeutická péče.

Na středních školách a středních učilištích první stádium většinou proběhne velice rychle a žáci se nezdědka dostávají do stádia čtvrtého – i zde však lze konstatovat, že páté stádium je vzácností. Znalost a schopnost rozlišit vývojové stupně šikany umožňuje včas a správným způsobem zasáhnout. Pokud bychom správně nerozlišili, o jaký stupeň šikany jde, bylo by dost možné, že by naše, ač včasná pomoc, byla zbytečná.

Lovasová (2005) popisuje vývoj šikany takto: „Je třeba si uvědomit, že rozdělení do pěti vývojových stádií se používá především z didaktických důvodů, V praxi není možné vysledovat a určit přesné hranice mezi jednotlivými stádii, protože ta v sebe různě rychle přecházejí, překrývají se a splývají.“

Jednou z možností, jak diagnostikovat problém šikany, je rozpoznání přímých a nepřímých ukazatelů.

Přímé a nepřímé ukazatele (podle Lovasové 2006):

Nepřímé ukazatele:

- Chování jedince: Strach jít ráno do školy, záškoláctví, opakované bolesti hlavy či břicha, zhoršení prospěchu ve škole, porucha soustředění, ustrašené vystupování. Dítě se vrací ze školy vyhladovělé, opakovaná je ztráta peněz či osobních věcí, žádá o peníze s různými záminkami, špatně usíná, má noční můry, je smutné, je apatické nebo neobvykle agresivní.

Přímé ukazatele:

- Chování okolí vůči jedinci: Úmyslné ponižování, hrubé žertování a zesměšňování, nadávky, neustálé pochybování a kritizování, poškozování a krádeže osobních věcí, poškozování oděvu, výsměch, pohrdání, omezování svobody, bití, kopání a jiné tělesné napadání.

3.4 Typy a formy šikany

Ondráček (2003) rozlišuje šikanu na verbální a nonverbální (výhrůžná gestikulace, ukazování sprostých a ponižujících gest), tělesnou, vydírání (pod pohrůžkou bití nebo zastrašování vypracování domácího úkolu, vymáhání peněz), pomluvy, šikanu vyloučením (zabránění účasti na společných aktivitách) a telefonickou šikanu.

Přehled konkrétních typů a forem šikany a agrese, jak je popsal Kolář (2005):

- 1) Fyzická agrese, vnučené dotyky a používání zbraní
  - a) Oběť je vystaven kopání nebo fackování
  - b) Je vystavena anonymnímu hromadnému bití
  - c) Agresoři předstírají, že chtějí oběť vyhodit z okna, přes zábradlí ve škole apod.
  - d) oběť je vystavena násilnému sprchování ve studené vodě

- 2) Psychická a slovní agrese a zastrašování zbraněmi
  - a) Oběti je vyhrožováno zabitím, mučením, násilím
  - b) Oběti je vyhrožováno po telefonu, mailem, na webových stránkách
  - c) Oběť je fotografována nebo natáčena při šikanování a foto nebo video je dáno do oběhu (internet)
  - d) Oběť je zastrašována zbraněmi
  - e) Oběti je nadáváno
  - f) Urážky rodičů oběti
  - g) Vysmívají se slabostem a různým odchýlkám oběti
  - h) Posměch neúspěchu, chybám a trápení oběti

- 3) Krádeže, ničení a manipulace s věcmi
  - a) Agresoři berou peníze poškozenému
  - b) Poškozují oblečení, učební pomůcky, případně je ukradnou
  - c) Berou si bez souhlasu nejrůznější věci oběti

- 4) Násilné a manipulativní příkazy
  - a) Jíst záměrně znehodnocenou svačinu, jíst jídlo z podlahy
  - b) Je donucována čistit agresorům boty, líbat jim boty
  - c) Je donucována platit a odevzdávat agresorům svačiny, dávat fotografie
  - d) Je nucena vykonávat ponižující různé aktivity

- 5) Nápadná izolace, nezáměr, zveřejňovaný odpor
  - a) Spolužáci oběť ignorují
  - b) Záměrné vyhýbání se a nápadné bránění se kontaktu s obětí
  - c) Oběť je pomlouvána, osočována, nemůže se aktivně bránit, reagovat

Kolář (2005) považuje za nejpřehlednější rozdělení konkrétních agresí a manipulací tzv. trojdimenzionální mapy, když dělí šikanu na:

- 1) Přímá a nepřímá
- 2) Fyzická a verbální

3) Aktivní a pasivní

1. Fyzická přímá aktivní – Útočníci oběť věsí do smyčky, škrtní, kopou, fackují.
2. Fyzická aktivní nepřímá – Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili, Oběti jsou ničeny věci.
3. Fyzická pasivní přímé – Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice.
4. Fyzické pasivní nepřímé – Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod.
5. Verbální aktivní přímé – Nadávání, urážení, zesměšňování.
6. Verbální aktivní nepřímé – Rozšiřování pomluv. Patří sem, ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
7. Verbální pasivní přímé – neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
8. Verbální pasivní nepřímé – Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho co udělali její trýznitelé.
9. Kategorizace forem šikany ve škole vycházejí z různých východisek a projevů:
  - A) Šikana podle typu agrese: fyzická, psychická, ...
  - B) Šikana podle věku a typu školy: mezi předškoláky, na prvním stupni, na druhém stupni, mezi učiteli, na gymnáziu, na vysoké škole
  - C) Šikana z genderového hlediska: dívčí, chlapecká, i mezi pohlavími

Existuje rozdíl mezi šikanou chlapců a děvčat. U děvčat se šikana většinou odehrává mezi kamarádkami, tedy kdy alespoň jedna z dívek považuje tu druhou za přítelkyni. Naproti tomu u chlapců se šikana objevuje převážně nímí okruh kamarádů, postihuje většinou chlapce, který do skupiny nezapadá, něčím se od ostatních odlišuje.

U dívek bývá často odhalení šikany složitější, jelikož se jedná o šikanu mezi kamarádkami, která nemusí být navenek ihned rozpoznatelná. (Kolář, 2011)

3.5 Příčiny šikanování

Podle odborníků na šikanu (Kolář, Lovasová aj.) je nutné pátrat po příčinách, proč se dítě – agresor chová tak, jak se chová, a proč se jiné dítě dostalo do pozice oběti. Je logické, že teprve na základě podrobné analýzy příčin se může podařit řešit případy šikany kauzálně. Až překvapivě často odhalíme kořeny v rodinách hlavních aktérů. Jednou z nejčastějších a nejzávažnějších příčin je nesprávná výchova v prvních letech života dítěte. Ta se projevuje např. citovým chladem, přílišnou tvrdostí, ponižováním, nepřiměřenými až brutálními tělesnými tresty apod.

Za příčiny šikanování se často považují jak osobnostní rysy obětí a agresorů, tak nejrůznější podmínky okolního prostředí, v nichž se škola nachází (sociální, kulturní), nebo sociálního klimatu uvnitř školy (architektura, klima školy, složení žactva). Proto

přesnější než hovořit o příčinách šikanování, by zřejmě bylo uvažovat o vlivech či faktorech, které se (spolu) podílejí na vzniku šikany.

Podhoubí šikany spočívá nejen v osobnostních rysech šikanujícího a jeho oběti, ale i v lhostejnosti okolí (diváci, „mlčící skupina“), sociální atmosféře nebo v některých ideologiích. K jejímu vzniku přispívá řada faktorů, které se v literatuře (např. Vavřečková, 2002), označují jako podmínky vzniku šikany. Patří mezi ně prostředí bez prevence, tj. nevhodné klima sociální skupiny (osou vzájemných vztahů je role silných a slabých), absence výchovného vedení a právního postihu či anonymita prostředí.

Někteří rodiče vedou své děti již od útlého věku k tomu, aby se prosadil v „drsném a nepřátelském“ světě, který nás obklopuje. Vychází přitom z tzv. dravčí morálky. Domnívají se, že v životě se uplatní pouze jedinci s tvrdými lokty a ostrými drápy. Tomu také odpovídá výchova jejich potomků, kterým se snaží vštípit názor, podle něhož přežívá jenom silnější. Slušnost považují za slabost, fyzickou převahu, sílu a hrubost za nutné atributy šťastného a spokojeného života.

Příčin šikany může být celá řada, popř. se může jednat o komplex příčin. Nejčastěji se k nim řadí sklon k agresivnímu jednání, často podporovaný vznětlivostí a nevhodným způsobem výchovy v rodině.

Profesor Říčan popsal čtyři hlavní motivy (1993):

Tlak kolektivu

Jedinec je nucen, aby se choval tak, jak společnost očekává (např. chlapec má být mužně tvrdý nikoli změkčilý, nemá se bát dostat ránu a v případě potřeby ji i dát). Je-li jedinec pod konstantním tlakem „být takovým, jakým má být“ a je-li ke své budoucí sociální roli veden a systematicky připravován, vnímá, že jedinci v tomto procesu slabí či dokonce neúspěšní jsou zpravidla terčem pohrdání a posměchu.

Touha po moci

Přání ovládat druhého, ať už za účelem prospěchu (nabytí hmotné věci, peněz, ...), či uspokojení vlastního ega (někdo je nám vydán na milost a nemilost). Touha po moci je spíše „přizivujícím motivem“ k výše uvedenému. Přání ovládat druhého člověka je silné i ze zcela racionálních důvodů. Ovládneme-li nějakého jedince nebo ještě lépe skupinu, pomůže nám to splnit vlastní přání a dosáhnout jakéhosi uspokojení.

Motiv krutosti

Psychoanalýza předpokládá, že vidět někoho trpět, působí jedinci potěšení, aniž by se jednalo o jedince se sklony k sadismu. Tento motiv je často považován za spíše okrajový. Samozřejmě by bylo scestné považovat děti za nevléčitelné choré devianty, ovšem podle psychoanalytiků dřímá určitý sklon k sadismu v každém jedinci a

někdy stačí překvapivě málo k jeho probuzení. Při šikaně je tento prvek osobnosti uspokojen. Samozřejmě se v kolektivu může vyskytnout psychicky nemocný jedinec a násilí na slabších dětech má pak skutečně patologické příčiny, ale tyto případy jsou vzácné.

Zvědavost a experiment

Týrání funguje do určité míry jako pokus. Agresor je zvědavý a zkouší, jak bude druhý jedinec reagovat na ponížení a bolest, jak se projeví jeho strach. Agresor cítí, že týrání a ponižování obětí takzvaně duševně obnažuje, což v něm vzbuzuje zvědavost podívat se až na její dno.

Některé další příčiny vzniku šikany ve škole:

- nezdravé klima (v příliš konkurenčním prostředí, kde dochází k opovrhování slabšími, kde vládne nedůvěra mezi dětmi a dospělými)
- nedostatečná kontrola (je důležité, aby učitel neustále sledoval klima třídy, všímal si vztahů ve třídě)
- šikana jako zdroj zábavy (nedostatek jiného aktivního programu vede ke vzniku šikany, nuda dokonce slouží agresorům jako záminka)
- negativní vliv médií (téma dětského násilí je mediálně vděčné a novináři vyhledávaným tématem)
- vzrůstající násilí ve společnosti (teroristické útoky, brutální násilí)
- výchova (rodiče mají na své děti a na jejich výchovu velmi málo času, jsou více zaměstnáni vyděláváním peněz, dětem nahrazují zábavu již zmíněná média, televize, rozhlas, počítač a jiné).

3.6 Šikanování ve školských zařízeních

3.6.1 Šikana mezi žáky

Šikana ve školním prostředí patří mezi nejznámější, nejčastější a nejstarší ze všech možných forem. Přispívá k ní fakt, že škola je masovou společenskou institucí, jíž prochází každý občan. Ve škole se setkávají děti ze všech společenských vrstev, různého věku, pohlaví a nadání – to také přispívá ke vzniku nežádoucích patologických jevů. Je tak přirozeným prostředím pro potenciální zrod a přetrvávání tohoto rizikového jevu. Početné skupiny dětí tak denně mohou přicházet do školy se strachem z ústrků, z posměchu a ponižování, z pomluv či nadávek, z fyzického násilí, z bití a z dalších nepříznivých projevů a činů. Ze školy se vracejí s poničenými učebnicemi a sešity, s poškozenými školními potřebami, s potrhaným oděvem a rodičům nevěrohodnými výmluvami zdůvodňují modřiny, škrábance, chybějící či ztracené peníze. Podle několika průzkumů na základních a středních školách, které proběhly v posledních patnácti letech, některou z forem šikany zažil v průměru téměř každý druhý žák (Lovasová, 2016).

Již v předškolním věku jsou v mateřských školách zjištěny případy dětské agrese, která má znaky šikany. V ojedinělých případech dochází i k brutálnímu bití a kopání. Na základních a středních školách dochází k dalšímu stupňování a promyšlenosti agresivního jednání, které se hůře odhalují a napravují. Velice časté jsou případy, kdy starší žáci z vyšších ročníků šikanují žáky z nižších ročníků. V poslední době jsou ve školách rovněž časté případy šikany vůči sociálně znevýhodněným dětem, které se odlišují tím, že nemají značkové oblečení nebo poslední model mobilního telefonu.

„Někteří lidé stále ještě zastávají názor, že je šikanování nedílnou součástí růstu a dospívání, tedy něčím, čím si musí každé dítě projít, aby pak obstálo ve tvrdých a nelítostných zkouškách každodenního života.“ (Elliottová, 1995)

Šikana na školách zůstane pravděpodobně jedním z nejvýznamnějších problémů i do budoucna. S tímto jevem se budou školy potýkat i v nových formách. Vzhledem k vývoji společnosti, kdy se klade velká váha na úspěch jednotlivce, se dá očekávat i zvýšení agrese vůči slabším a méně úspěšným žákům škol. Školy s tím musí počítat, umět se přizpůsobit a co nejlépe problému předcházet.

„Každá škola, která nemá systematický program pro šikanování a tvrdí, že v ní mezi žáky k šikanování nedochází, problém zlehčuje a vyhýbá se jeho řešení“, (Kolář, 2005).

Šikana nemusí probíhat vždy v podobě, kdy žák trápí jiného žáka, může existovat i v následujících formách:

3.6.2 Učitel a žák

Jedná se o situace, kdy učitel znevýhodňuje žáka, se kterým nemá dobré vztahy a který ho často, mnohdy neúmyslně, provokuje. Má tendenci kritizovat u tohoto žáka vše, co u ostatních běžně nevidí, při zkoušení dostává tento žák horší známky, těžší otázky apod. V tomto smyslu se velice často uplatňuje scénář docility, racionality a skupinové hlouposti.

3.6.3 Žák a učitel

Podle výše uvedených kritérií vzniku šikany se do pozice šikanovaného může dostat i učitel. Je ve třídě sám a proti němu je např. třicet žáků. Nastávají zde poměrně často situace, kdy ho žáci provokují, naschvál vyrušují, což on vnímá jako nepříjemný, rušivý moment ve vyučování.

Do pozice oběti šikany jsou „náchylnější“ dva typy učitelů. Mohou to být ženy – učitelky, které na jakýkoliv rušivý podnět reagují vznětlivě, nechají se snadno vyprovokovat a na třídu v důsledku jenom křičí. Tím však žákům dávají najevo, že na jejich

provokace reagují, a žáci potom mají tendenci provokovat častěji. Hrají často tzv. „hry na zdrženou“, kdy učitelka křičí, snaží se třídu umravnit a hodina ubíhá. Druhým typem jsou učitelé trpící handicapem, slabozrací, tělesně se odlišující apod. Žákům může nahrát i celý pedagogický sbor, a to v případě, kdy kolegové začnou o „slabém“ učiteli mluvit před dětmi, popř. jej sami negativně hodnotí. Je samozřejmé, že v každém sboru jsou učitelé vzbuzující přirozený respekt, jsou však zde i lidé, kterým činí velké problémy si ho získat. Tato druhá kategorie je mnohdy sama ze své neúspěšnosti nešťastná a potřebuje podporu. Z tohoto důvodu by se nikdy mezi děti neměly dostat názory učitelů na kolegy.

Fenoménem poslední doby je natáčení videí a fotografování učitelů prostřednictvím technologií a umístování digitálního záznamu na sociální síť. Jedná se o záznamy rozčilených učitelů, kteří se mnohdy nechají vyprovokovat nevhodným chováním svých žáků, nebo o zachycení učitele v trapné situaci. Tyto nahrávky mohou poškodit učitele i v soukromí.

3.6.4 Rodič a učitel

I tento typ šikany je poměrně častý. Dopouštějí se jí především rodiče s představou, že škola jim musí ve všem vycházet vstříc. Často kritizují učitelovu výuku, sami se považují za odborníky. Většinou jim chybí respekt ke škole jako instituci, berou ji jako nutné zlo, za každou cenu se snaží své dítě bránit před jakýmkoliv omezením. Mnoho dnešních rodičů zastává názor, že školnímu vzdělávání a výchově ve škole rozumí lépe než učitel, neboť jí sami v minulosti prošli.

Může dojít k situaci, kdy rodič v afektu, a v přítomnosti dítěte, zvolí agresivní formu komunikace. V této situaci by se neměl učitel nechat vyprovokovat k podobnému komunikačnímu stylu, ale zároveň důrazně odmítl pokračovat s rodičem v jednání.

3.6.5 Učitel a rodič

O tomto typu šikany hovoříme v případech tzv. „spolupracujících“ rodičů problémového dítěte. Ti se dostanou do situace, kdy si jsou vědomi jeho problémového chování, nedokáží si s ním však poradit a chtějí je se školou řešit. Pedagog může získat pocit určité „nadvlády“ nad rodičem, má dojem, že dokáže přes něj zlobivé dítě „srovnat“, a začne mu radit, jak má své dítě kárat, trestat apod. Pokud rodič poslechne, dostává se do nekonečného kolotoče, kdy se dítěti zdá, že je trestáno kvůli škole a začne ještě více zlobit. Rodič opět přijde za pedagogem, dostane radu na ještě přísnější omezení, a tím se kruh uzavírá.

3.6.6 Učitel a učitel

Jedná se o určitý druh šikanování probíhající v samotném učitelském sboru, toto chování bývá označováno jako mobbing. Ve většině případů k němu dochází ve

dvou fázích vývoje vztahů v pedagogického sboru, v obou případech se jedná o generační výměnu.

V prvním případě je to situace, kdy do stabilního kolektivu učitelů přijde učitel nový, který je např. „nabit“ snahou využít ve výuce nových metod. Naráží na odpor starších učitelů, kteří se mohou cítit ohroženi.

Druhá situace může nastat v okamžiku, kdy škola prochází výraznějším omlazením celého pedagogického sboru, zůstane tam pouze několik starších vyučujících s rigidnějšími postoji.

3.6.7 Ředitel a učitel

Jedná se o klasickou formu bossingu. Ředitel si v těchto případech vymýšlí pro pedagogy úkoly, které jsou nesplnitelné, zahrnuje je množstvím mnohdy nesmyslných příkazů a nařízení. Za tuto formu můžeme považovat i vulgární nadávky na adresu vyučujícího ze strany ředitele, jeho zesměšňování před ostatními kolegy, permanentní dokazování jeho neschopnosti apod.

3.7 Důsledky šikanování, postupy zjišťování a vyšetřování šikany

Nejzávažnější důsledky má šikana pro oběti, dochází k narušení uspokojování základních lidských potřeb, jako je bezpečí, jistota, přijetí, sounáležitosti, seberealizace, je narušen vývoj oběti. Šikana může způsobit různé fyzické újmy, může dojít k psychosomatickému a psychiatrickému onemocnění, vyskytují se posttraumatické stresové poruchy, k syndromu vyhoření.

„Nebezpečnost působení šikany spočívá zejména v její závažnosti a dlouhodobosti. Nezřídka jedinec nese následky na duševním a tělesném zdraví po celý život. Nejsou ojedinělé případy, kdy oběť již není schopná snášet další nátlak a ponižování a sahá k sebevraždě.“ (Bendl, 2003). Následky lze předpokládat i u dětí, které šikaně pasivně přihlížely. Hrozí ztráta iluzí o společnosti, která by měla člověku zajistit ochranu proti jakékoli formě násilí.

Jedna ze strategií vhodného vyšetřování a první pomoci, je ta, již popisuje Kolář (2005). Tato pětikroková taktika vyšetřování je všestranná a lze ji použít u všech případů první pomoci. Dosažení účelu individuálních kroků je však flexibilní a alternativní.

Vlastní strategie vyšetřování zahrnuje následující kroky:

- rozhovor s informátory a oběťmi

- nalezení vhodných svědků
- individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky
- zajištění ochrany obětem
- rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi

Postupy vyšetřování, které mají pedagogové k dispozici, se v podstatě neliší od některých metod, které využívá policie. Učitel by měl postupovat šetrněji a laskavěji. Říčan (1995) zdůrazňuje čtyři hlavní zásady správného postupu:

- chránit zdroj informací a neprozradit ho
- prozradit co nejméně o tom, co je a není známo, nebo co nelze dokázat
- vyslechnout poškozeného, obviněného a svědky každého zvlášť a později výpovědi konfrontovat
- všechny výpovědi pečlivě zaznamenat

4. Prevence

Preventivní působení je v naší společnosti dlouhodobě podceňováno, a to platí i v případech šikany, nejenom na školách. Přitom nejlepší, nejjednodušší a nejlevnější metodou, jak předejít šikaně, je zabývat se prevencí. V okamžiku, kdy se šikana objeví, je těžké ji zastavit. Včasná prevence dává naději, že případů šikany bude do budoucna ubývat. Nespecifická primární prevence, veškeré aktivity, které napomáhají snižovat rizika podporou zdravého životního stylu a osvojování pozitivního sociálního chování prostřednictvím smysluplného využívání a organizace volného času, například zájmové, sportovní a volnočasové aktivity a jiné programy, které vedou k dodržování určitých společenských pravidel, zdravého rozvoje osobnosti, k odpovědnosti za sebe a své jednání.

Podobný názor na prevenci má Lovasová (2005), když uvádí: „Řešení, které by vedlo k celospolečenskému vymýcení šikany, je velmi komplikované a dlouhodobé. Je nutné začít s výchovou od útlého věku, vštěpovat dětem morální a společenská pravidla a vyžadovat jejich dodržování, neboť podle výzkumů lze tendence k šikanování vysledovat již u dětí v předškolním věku...“, str. 45.

Za základní preventivní postupy proti šikaně považuje Kolář (2005):

- první pomoc
- minimální celkovou léčbu celé skupiny
- vymezení pedagogické komunity, její organickou součástí je specifický program proti šikanování
- systémovou prevenci školních šikan

Prevence obecně patří mezi činnosti, které pedagogové v rámci svých pracovních povinností dělali, dělají a dělat budou. Převážná část učitelů považuje tuto primární

prevenci za samozřejmou součást své práce. Ředitelé, výchovní poradci, třídní učitelé a všichni pedagogové absolvují vzdělávání v oblasti šikany a v problematice se orientují natolik, že dokáží zabránit největším rizikům.

Vysoké školy připravující učitele by měly v této oblasti teoreticky i metodicky vybrojit své absolventy, aby odborně dokázali čelit tak velkému společenskému problému na všech typech škol (Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, prevence a řešení šikanování mezi žáky škol a šk. zařízení č.j. 28275/2008-22, věstník MŠMT sešit 1/2001).

Pedagogové musí vhodně spolupracovat, a to jak mezi sebou, tak s dalšími státními i nestátními organizacemi, které mají vytvořené preventivní programy zaměřené na šikanu. V případě šikany se můžeme bavit hlavně o primární a sekundární prevenci: „Primární prevencí rozumíme veškeré konkrétní aktivity realizované s cílem předejít problémům a následkům spojeným se sociálně patologickými jevy, případně minimalizovat jejich dopad a zamezit jejich rozšíření“ cituje Jedlička (1998). Bendl (2003) uvádí, že „sekundární prevence nastupuje v okamžiku, kdy primární prevence nezabránila projevům šikany. Jejím cílem by mělo být zabránění opakovaného výskytu šikany.“

4.1 Školní preventivní program

Minimální preventivní program

Školní preventivní program je dlouhodobým preventivním programem pro školy a školská zařízení a je součástí školního vzdělávacího programu, který vychází z příslušného rámcového vzdělávacího programu, případně přílohou dosud platných osnov a učebních plánů. Program musí důsledně respektovat rozdíly ve školním prostředí, bránit výskytu, oddalovat a snižovat výskyt rizikového chování a zvyšovat schopnost žáků a studentů činit zodpovědná rozhodnutí.

Minimální preventivní program je konkrétním dokumentem školy zaměřeným na výchovu žáků ke zdravému životnímu stylu, na jejich sociální a osobnostní rozvoj a na rozvoj jejich sociálně komunikačních dovedností. Rovněž je založen na podpoře vlastní aktivity žáků, pestrosti forem preventivní práce s žáky, zapojení celého pedagogického sboru školy a spolupráci se zákonnými zástupci žáků. Minimální preventivní program je zpracován na jeden školní rok školním metodikem prevence, podléhá kontrole České školní inspekce, je průběžně vyhodnocován a písemné vyhodnocení účinnosti jeho realizace za školní rok je součástí výroční zprávy o činnosti školy. Vychází z pokynu MŠMT, k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č.j. 24246/2008-6.

Šikana představuje poruchu chování. Je odchylkou (deviací) v oblasti socializace. Nemá jedinou příčinu, ani jednu hlavní příčinu. Na jejím vzniku se podílí celá řada

faktorů, ať už se jedná o biologické (genetické) předpoklady agresorů, ale i obětí, nebo o vliv faktorů psychických a sociálních. Z tohoto pohledu můžeme hovořit o multifaktoriální podmíněnosti šikany.

Zvýšenou agresivitu, která je často spouštěčem šikanování, má na svědomí celá řada dalších věcí. Jsou k dispozici např. výzkumné studie. Dospělý často zapomíná na svůj podíl na agresivním a násilném chování mládeže. To se netýká jen rodičů, ale také lidí, kteří jsou tzv. na očích, (Bendl, 2003).

Kritický úsek pro bujení šikany se nachází mimo dobu vyučování, proto se klade velký důraz na školní dozor. I když ředitel stanoví formální rozvrh dozoru, učitelé tuto povinnost často zanedbávají, ať už z přetíženosti nebo z podcenění jeho významu. Navíc je dozor ztížen v přeplněných prostorách školní klubovny, jídelny, šatny a téměř vyloučený na toaletách, proto do úvahy připadají alternativní prostředky dozoru, jako žákovská hlídka proti šikanování, kamerový systém nebo tzv. momentka, kdy pedagog namíří na šikanéra fotoaparát nebo kameru, resp. mobilní telefon, který implikuje stejné funkce. Tím se dosáhne okamžitého efektu zamezení šikany, protože se šikaněři rozprchnou. Tímto způsobem je můžeme získaným materiálem držet v šachu, hrozbou prozrazení a v případě potřeby akty násilí prokázat (Bendl, 2003).

V roce 2016 byl novelizován Metodický pokyn k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních, který upřesnil některé nedostatky a nově se věnuje i vztahu žáků k učiteli

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, je základním legislativním dokumentem, který upravuje oblast primární prevence rizikového chování ve školách a školských zařízeních, zejména tím, že ukládá povinnost vytvářet podmínky pro zdravý vývoj dětí, žáků a studentů a pro předcházení vzniku rizikového chování (zejména § 29). Do školského zákona byly v roce 2017 doplněny § 22a a 22b upravující práva a povinnosti pedagogických pracovníků a dále § 31 školského zákona o postupu v případě zvláště závažných porušení povinností stanovených zákonem.

Cílem nové právní úpravy je mimo jiné reagovat na některé situace spojené s násilím a šikanou ve školách. Nová právní úprava by tak měla zajistit lepší ochranu nejen žáků samotných před fyzickými a psychickými útoky, ale také zlepšit ochranu pedagogických pracovníků.

Lovasová (2005) dále cituje: „Je důležité, aby byla morální a společenská norma důrazně vyžadována všemi členy společnosti, tedy ne pouze represivními orgány, ale aby všichni měli zájem na minimalizování bez práva násilí mezi lidmi.“

5. Další opatření

Prvním nezbytným opatřením je ochránit oběť před dalším násilím. Někdy je třeba respektovat strach oběti či jejích rodičů a umožnit jí přejít na jinou školu. Potrestání agresora využívá všech výchovných opatření (důtka, snížená známka z chování), někdy může být účelné přeložení na jinou školu, oznámení policii (výslech na policii může v některých případech fungovat jako účinná prevence), v krajním případě lze prostřednictvím kurátora iniciovat nařízení ochranné výchovy a umístění v diagnostickém ústavu.

Intervence by měly být zaměřena na celou skupinu, tj. i na děti, které šikaně pouze přihlížely nebo ji podporovaly. Obvykle bývá snadnější korigovat jejich postoj a chování než změnit postoj a chování agresora. Prostřednictvím změny postoje určité části skupiny lze působit i na ostatní.

V rámci školy může učitelům při řešení problémů vyplývajících z nepřijatelného chování některých žáků poskytnout pomoc výchovný poradce, učitelé mohou využít možnosti spolupráce s pracovníky pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné prevence či oddělení dětské psychiatrie. Pokud došlo k závažnější újmě, je třeba požádat o pomoc lékaře, policii a soudního kurátora.

6. Pomoc oběti

Pomoc v krizi mohou obětem šikany poskytnout linky důvěry a bezpečí, na něž se mohou obrátit anonymně a nemusí se bát, že by za to byly potrestány, (oběť se často bojí někomu svěřit, protože jí šikanující agresor vyhrožuje dalším násilím).

Jednorázovou pomoc v akutní krizové situaci mohou obětem šikany poskytnout střediska výchovné péče a dětské krizové centrum. Tato zařízení mohou iniciovat i další nezbytné kroky k zastavení šikany.

Terapeutickou pomoc mohou obětem šikany poskytovat pedagogicko-psychologické poradny či oddělení dětské psychiatrie. Pokud toto opatření navrhuje škola, musí s ním rodiče souhlasit.

7. Trestně právní odpovědnost

1. V zákoně č. 40/2009 Sb. trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále je „trestní zákoník“) ani v jiném zákoně není šikana sama o sobě definována jako

trestní čin nebo přestupek, přesto šikana může svým charakterem naplňovat znaky některého z přestupků či trestných činů.

2. Protiprávní jednání s prvky šikany může být kvalifikováno jako přestupek dle zákona č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o některých přestupcích“). Nejčastěji se bude jednat o přestupky proti občanskému soužití dle ustanovení § 7 odst. 1 zákona o některých přestupcích (např. ublížení na cti, vyhrožování újmou na zdraví atd)
3. Závažnější forma šikany může vykazovat znaky skutkové podstaty těchto trestných činů:
  - a. Proti zdraví - § 145 Těžké ublížení na zdraví, § 146 Ublížení na zdraví
  - b. Proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství - § 171 Omezování osobní svobody, § 173 Loupež, § 175 Vydírání, § 177 Útisk
  - c. Proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti - § 185 Znásilnění, § 186 Sexuální nátlak, § 187 Pohlavní zneužití, § 191 Šíření pornografie, § 192 Výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií
  - d. Proti majetku - § 205 Krádež, § 228 Poškození cizí věci
  - e. Narušení soužití lidí - § 353 Nebezpečné vyhrožování, § 354 Nebezpečné pronásledování
4. Je-li šikana motivována důvody, jako jsou zdravotní postižení, etnicita, náboženství a podobně, a splňuje-li znaky podle příslušných níže uvedených ustanovení trestního zákoníku, lze v určitých případech uvažovat také o trestném činu hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob, případně i podněcování nenávisti vůči skupině osob nebo omezování jejich práv a svobod (§ 355, resp. 356 trestního zákoníku). Takovýto motiv může rovněž u některých výše uvedených trestných činů podmiňovat užití přísnější klasifikace, tedy možnost udělení vyššího trestu.

8. Souhrn teoretické části

Šikanu považují psychologie, pedagogika a další vědy o člověku za rizikový jev, který závažným způsobem narušuje harmonickou komunikaci různých sociálních skupin.

Šikana ve školním prostředí patří mezi nejznámější, nejčastější a nejstarší ze všech možných forem rizikového chování školáků. Ve škole se setkávají děti ze všech společenských vrstev, různého věku, pohlaví a nadání, což rovněž přispívá ke vzniku nežádoucích sociálně patologických jevů. Škola je potenciálním prostředím pro zrod a trvání šikany.

Příčin šikany je více, mohou to být zvláštnosti osobnosti šikanéra a šikanovaného, výchovné vlivy, kdy již v raném věku je dítě vystaveno šikaně v rodině, dětské skupině, nebo ji pozoruje v médiích a v okolním prostředí. Jednotlivé příčiny od sebe nelze oddělit, mohou se vzájemně posilovat a za nebezpečný jev můžeme považovat i ignorování vzniku jevu v počátečních stádiích.

Šikana ve škole většinou nabývá podoby ubližování si žáků vůči sobě navzájem, ale také může dojít k šikaně učitele žáky. V posledních letech se do šikanování zapojují i elektronické prostředky komunikace, dochází k tzv. kyberšikaně. I tato forma šikany může mít závažné důsledky na psychiku obětí.

Dětská agresivita je problém celosvětový a její prevence a řešení se ve vyspělých státech stává předmětem výzkumných prací týmů psychologů a speciálních pedagogů. Pro řešení šikany je důležitý nejen včasný záchyt a řešení, ale především prevence. Školy mají k dispozici výchovné programy, kdy se žáci dozvídají o principech zdravé komunikace a o způsobech, jak se šikaně bránit ve všech podobách.

Programy jsou sestaveny z několika částí, např. ze setkávání rodičů s učiteli, pravidelné diskuze o šikanování v rámci jednotlivých tříd, ustanovení pravidel o vzájemných vztazích v každé třídě a pořádání koordinovaných skupinových sezení, kdy se sejdou iniciátoři šikany, oběti i svědci a hovoří o tom, co který účastník prožíval, snaží se vcítit do role svého „protivníka“, atd.

Povinnosti školy v prevenci a řešení šikany stanovuje metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy č. 28 275/2000-22, čl. 3. Řešení, které by vedlo k celospolečenskému vymýcení šikany, je velmi komplikované a dlouhodobé. Šikana není pouze záležitostí omezenou na školní věk, je to problém související s budoucím jednáním všech zúčastněných jedinců. Je nutné začít s výchovou již od útlého věku, vštěpovat dětem morální a společenská pravidla a vyžadovat jejich dodržování, neboť podle výzkumů lze tendence k šikanování vysledovat již u dětí v předškolním věku.

PRAKTICKÁ ČÁST

9. Šikana na středních odborných školách

V teoretické části bakalářské práce jsem uvedla souhrn nejvýznamnějších poznatků společenských věd, jež se vztahují k šikaně. Zahrnovaly definice a vymezení pojmu šikana, formy rizikového chování v rámci školního prostředí, typologii účastníků šikany, příčiny šikany a její řešení, prevenci šikany a právní důsledky s ní spojené. Šikana je nemoc společnosti, která nepostihuje pouze děti a dospívající, ale i dospělé. Doprovází nás po celý život.

V empirické části budou uvedeny výsledky výzkumné sondy provedené na střední odborné škole. Výzkumné šetření jsem prováděla formou anonymních dotazníků. Cílem tohoto výzkumu bylo zjistit, jak respondenti vnímají šikanu, jestli se s nějakým druhem šikany setkali a jaké jsou jejich postoje. Celou empirickou část uzavírá shrnutí a závěr.

9.1 Vymezení výzkumných cílů, výzkumných otázek a hypotéz

Cílem výzkumného šetření bylo zjistit, zda mají žáci SPŠ znalosti o rizikovém chování, kterým šikana je, zda s ní přišli do styku a jak by se zachovali, kdyby byli svědky šikany spolužáků nebo učitele. Z dotazníků lze i vyčíst počet žáků, kteří zažili šikanu na vlastní kůži.

Výzkumné otázky:

- Vědí dotazovaní žáci, co je to šikana?
- Zažili dotazovaní žáci šikanu mezi žáky, učitele ze strany žáků či šikanu učitele vůči žákovi?
- Jak by se žáci zachovali při konfrontaci se šikanou?
- Svěřili by se někomu se šikanou a komu?
- Týkala se šikana přímo dotazovaného?

Na základě výše uvedených výzkumných otázek jsem si vytyčila následné hypotézy:

H1: Všichni dotazovaní studenti rozumí významu pojmu šikana.

H2: Většina dotazovaných studentů se již ve škole se šikanou setkala.

H3: Většina dotazovaných studentů by se zastala spolužáka.

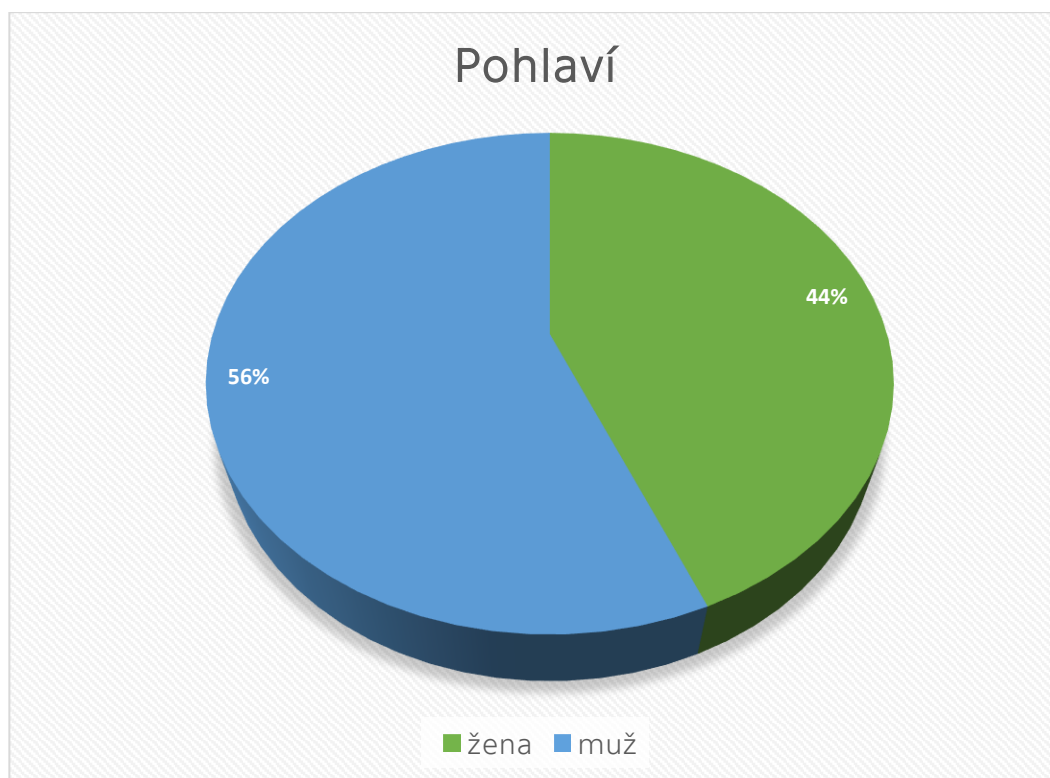
H4: Většina dotazovaných studentů by se se šikanou svěřila rodičům.

9.2 Cílová skupina

Pro svůj výzkum jsem si vybrala Střední průmyslovou školu v západočeském kraji. Ke sběru dat byla použita kvantitativní metoda, dotazník. V dotazníku jsem použila 15 otázek, které studenti vyplňovali anonymně. Z výsledků dotazníku jsem vytvořila grafy. Dotazník je přílohou č. 1.

9.3 Přehled a analýza získaných dat

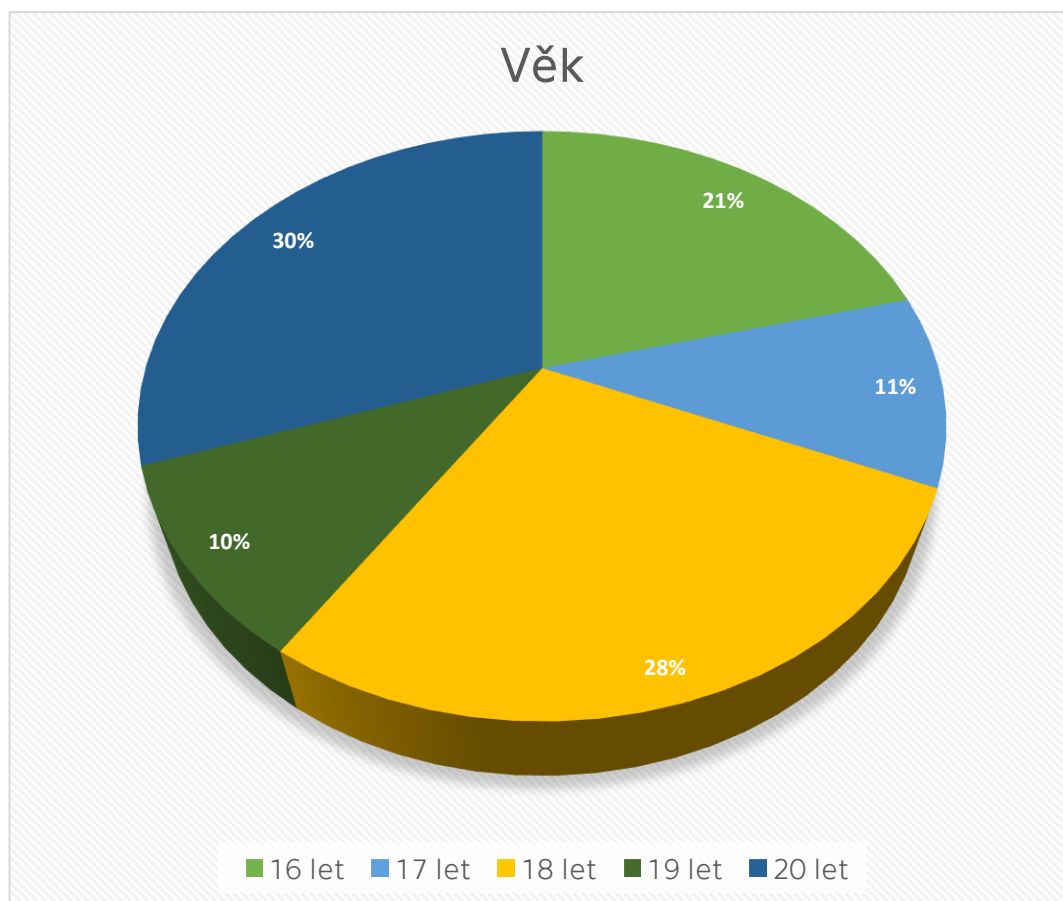
Graf č. 1: Rozdělení dotazovaných dle pohlaví

První část dotazníku měla identifikační povahu: dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 96 studentů, z toho 54 mužů a 42 žen.

Graf č. 2: Věk dotazovaných

Z výše uvedených dat vyplývá, že největší zastoupení mají respondenti ve věku 20 let a to 36, ve věku 18 let je to 24 respondentů, ve věku 16 let 18 respondentů a 9 respondentů je shodně ve věku 17 a 19 let.

K ověření hypotézy H1 „Všichni dotazovaní studenti znají význam pojmu šikana“ byla v dotazníku respondentům položena pod číslem 3 otázka: Víte, co je šikana?

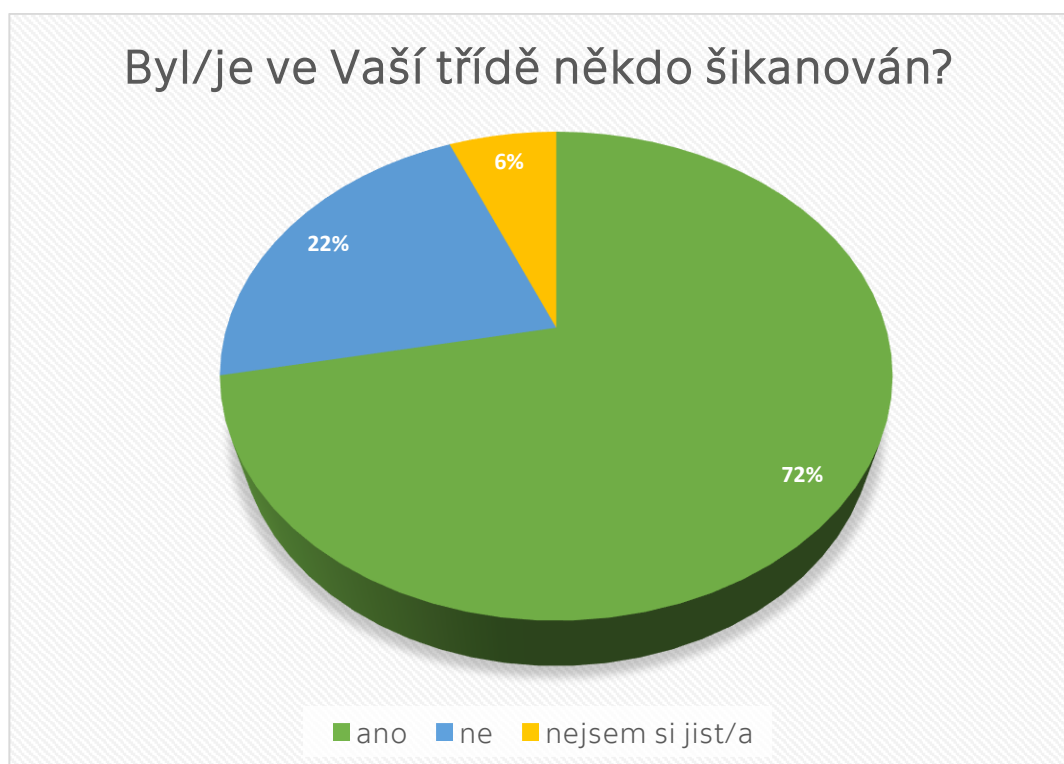
Graf č. 3: Víte, co je šikana?

90 respondentů odpovědělo, že ví, co šikana je a 6 respondentů odpovědělo, že si není jist/a. Žádný z respondentů neodpověděl, že neví, co šikana je. Z toho vyplývá, že pokud se žáci sami se šikanou nesečkali, slyšeli o ní od svých učitelů, kamarádů, rodičů, médií apod. Na druhé straně je nutné doplnit, že dotazník nezkoumal sémantický obsah pojmu, tak jak je respondenty vnímán, takže míra porozumění může být u různých žáků různá. Můžeme tedy s určitou výhradou připustit, že hypotéza H1 byla potvrzena.

K ověření hypotézy H2 „Většina dotazovaných studentů se již ve škole se šikanou setkala“ byly v dotazníku respondentům určeny dvě položky: Byl/je ve Vaší třídě někdo šikanován? Byl/a jsi svědkem šikany od spolužáka?

Graf č. 4: Byl/je ve Vaší třídě někdo šikanován?

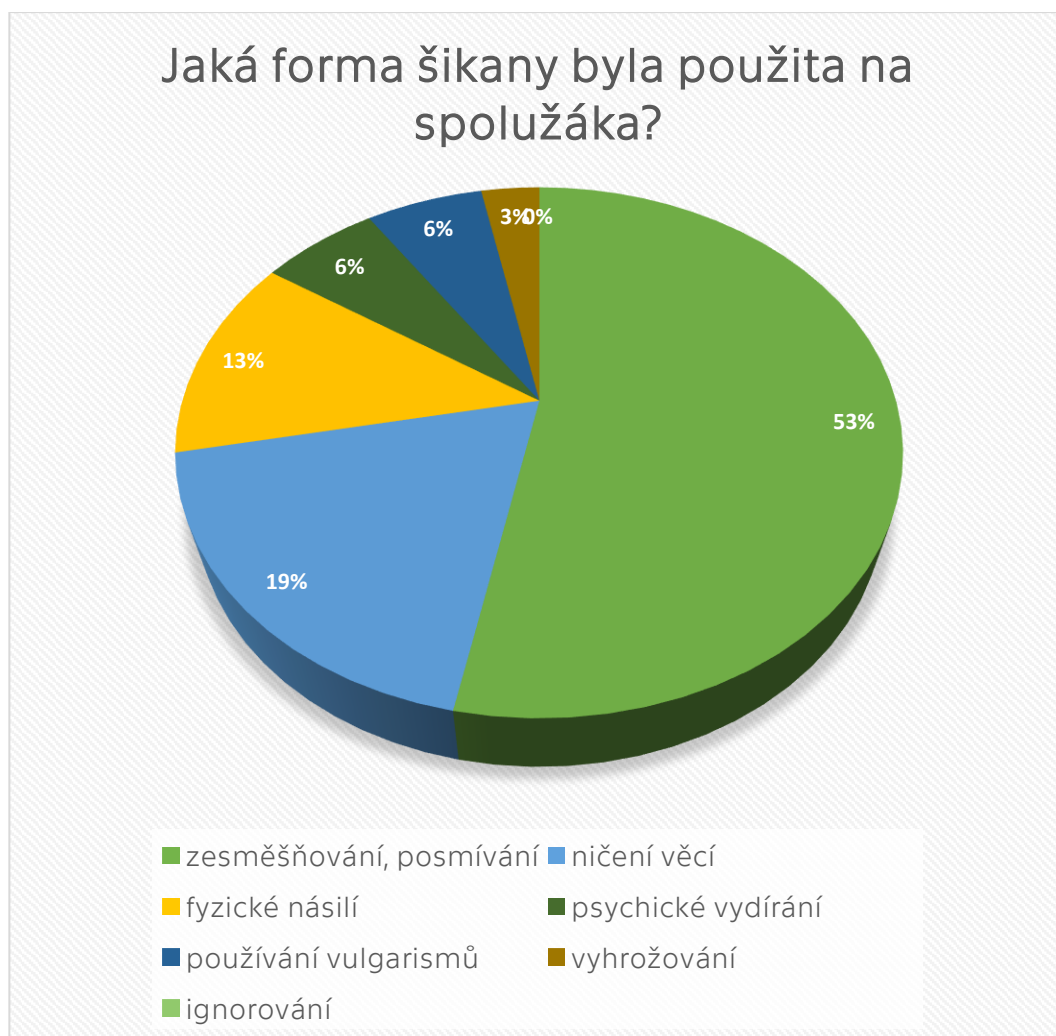
U otázky Byl/je ve Vaší třídě někdo šikanován odpovědělo 69 dotazovaných respondentů ano, 21 respondentů odpovědělo ne a 6 respondentů odpovědělo, že si není jist/a.

Graf č. 5: Byl/a jsi svědkem šikany od spolužáka?

U otázky Byl/a jsi svědkem šikany odpovědělo 72 respondentů kladně, 24 odpovědělo záporně. Na základě těchto odpovědí můžeme potvrdit, že hypotéza H2 byla potvrzena.

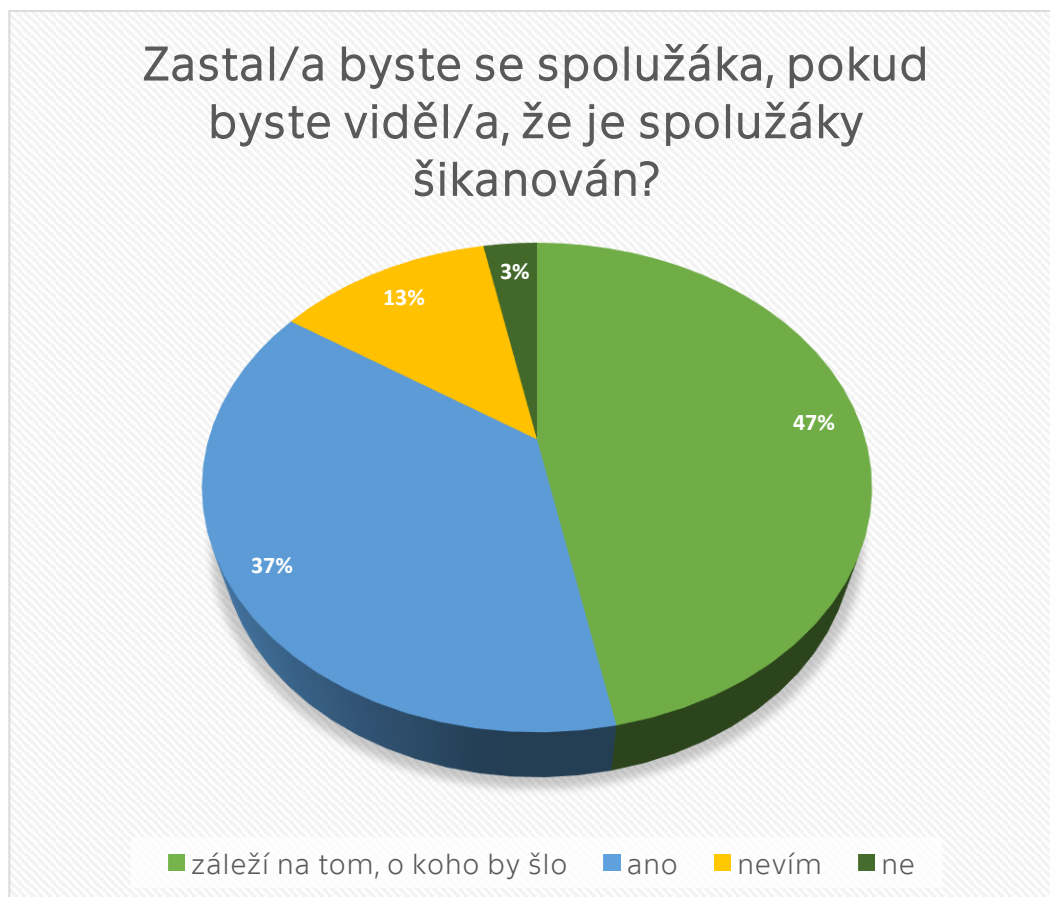
Graf č. 6: Jaká forma šikany byla použita na spolužáka?

Jako nejčastější formou šikany uvedlo 51 respondentů zesměšňování, posmívání, 18 respondentů uvedlo ničení věcí, fyzické násilí zažilo 12 respondentů, psychické vydírání a používání vulgarismů uvedlo shodně 6 respondentů a vyhrožování 3 respondenti. Na druhou stranu nikdo z respondentů nezažil formu ignorování.

K ověření hypotézy H3 „Většina dotazovaných studentů by se zastala spolužáka“ byla v dotazníku respondentům položena otázka: Zastal/a byste se spolužáka, pokud byste viděl/a, že je spolužáky šikanován?

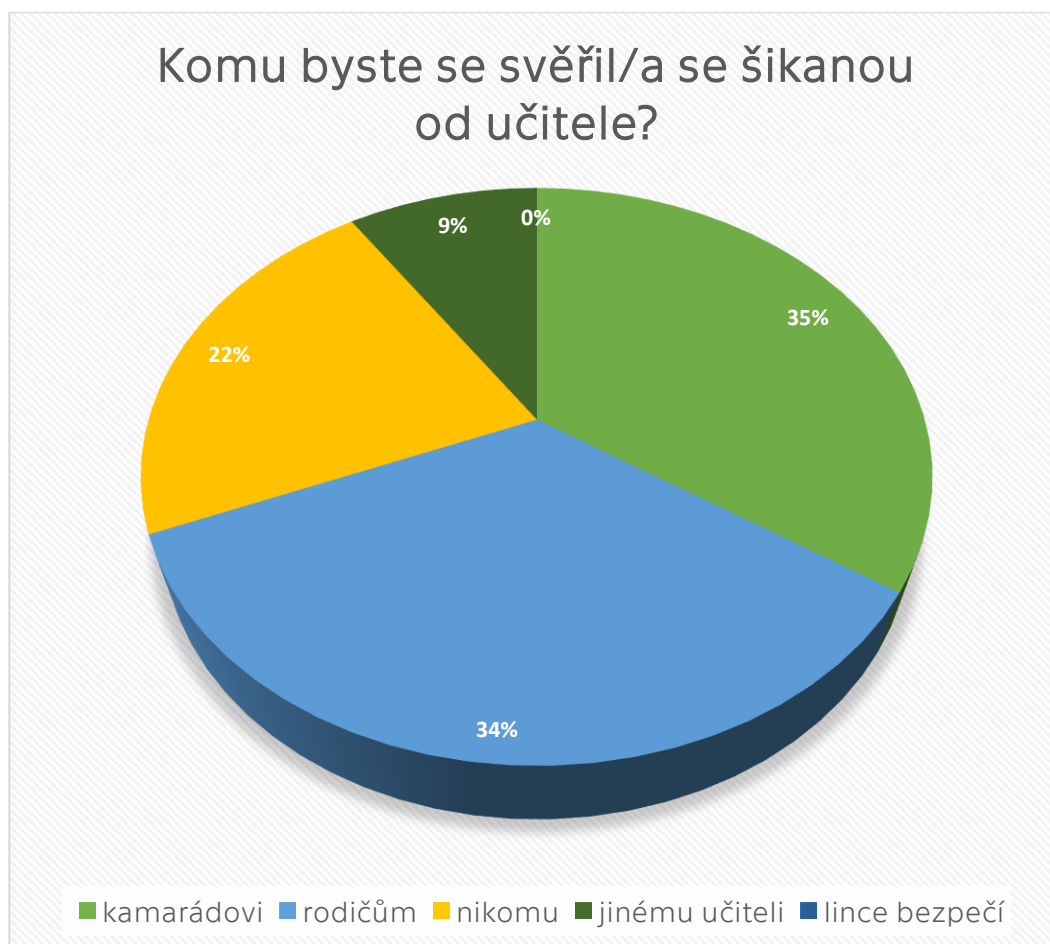
Graf č. 7: Zastal/a byste se spolužáka, pokud byste viděl/a, že je spolužáky šikanován?

Na otázku, zda by se dotazovaní respondenti zastali spolužáka, pokud by viděli, že je spolužáky šikanován odpovědělo 45 respondentů, že by záleželo na tom, o koho by šlo, 26 respondentů odpovědělo, že by se spolužáka zastalo, 12 respondentů nevědělo a 3 respondenti odpověděli, že by se spolužáka nezastali. Část dotazovaných měla pro eventuelní pomoc určité podmínky, přesto ale můžeme říci, že většina dotazovaných se přiklání k tomu, že by šikanovanému pomohli. Hypotéza H3 byla tedy u daného vzorku potvrzena.

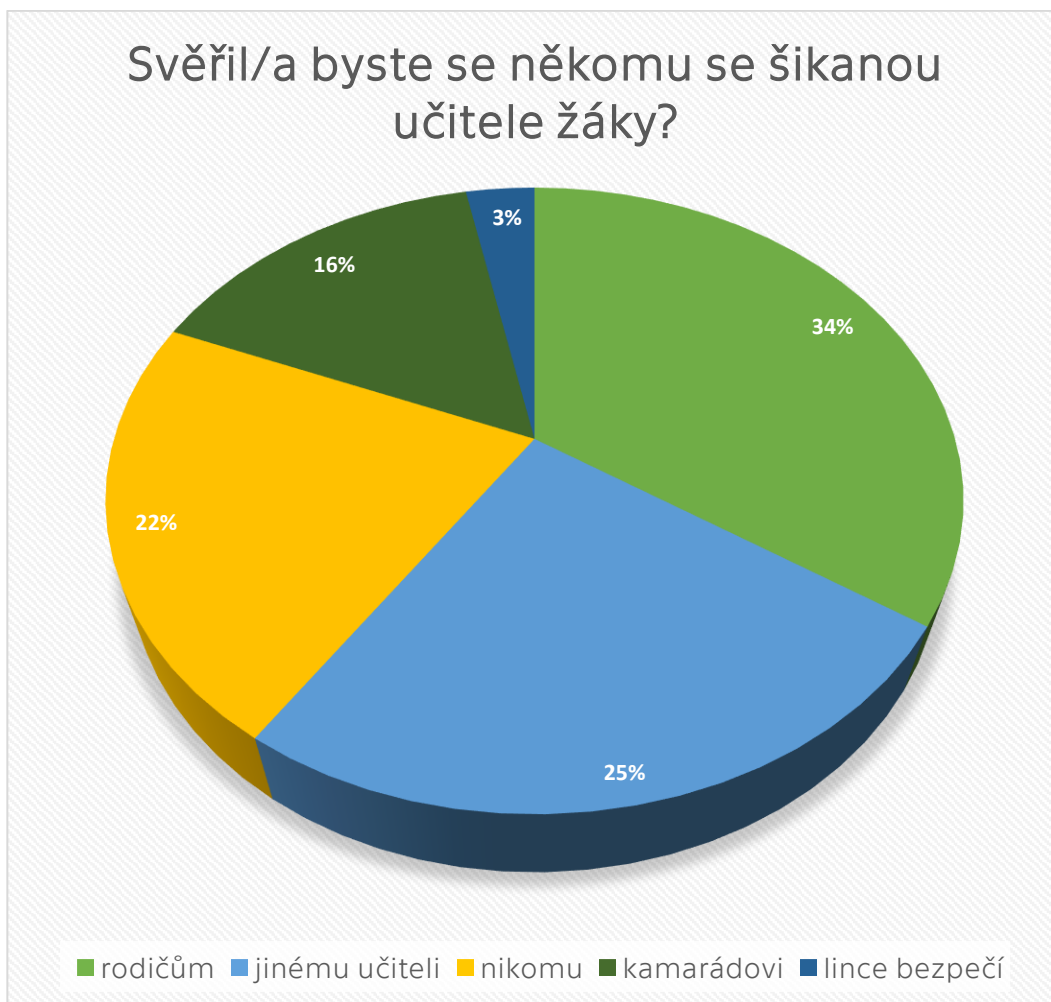
K ověření hypotézy H4 „Většina dotazovaných studentů by se se šikanou svěřila rodičům.“ byly v dotazníku respondentům položeny následující otázky: Komu byste se svěřil/a se šikanou od učitele? Svěřil/a byste se někomu se šikanou učitele žáky?

Graf č. 8: Komu byste se svěřil/a se šikanou od učitele?

V případě první otázky: Komu byste se svěřil/a se šikanou od učitele odpovědělo stejně respondentů tj 33, rodičům a kamarádovi, 21 respondentů by se nesvěřila nikomu, 9 respondentů by se svěřilo jinému učiteli. Na linku bezpečí by v tomto případě nezavolal nikdo.

Graf č. 9: Svěřil/a byste se někomu se šikanou učitele žáky?

Ve druhém případě, tj. Komu by se svěřil/a se šikanou učitele žáky, už odpovědělo 33 respondentů, že by se svěřilo rodičům, 24 respondentů, by se svěřilo jinému učiteli, 21 respondentů, by se nesvěřilo nikomu, 15 respondentů by se svěřilo kamarádovi a 3 respondenti by zavolali na linku bezpečí. Na základě odpovědí na tyto dvě otázky lze konstatovat, že hypotéza H4 byla potvrzena.

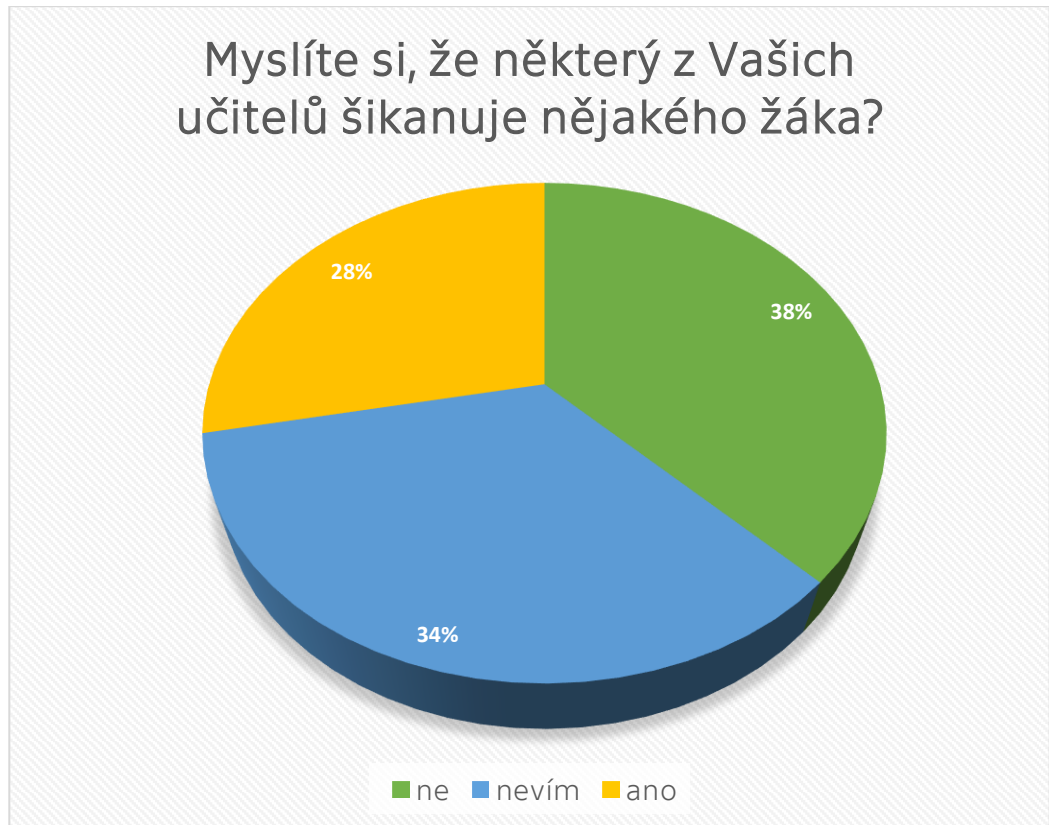
Další dotaz se vztahoval k situaci, zda byl respondent svědkem šikany učitele ze strany žáků a žáků ze strany učitele.

Graf č. 10: Byl/a jste někdy svědkem šikany učitele ze strany žáků?

60 respondentů odpovědělo, že nebylo svědkem šikany učitelů ze strany žáků a 36 respondentů odpovědělo, že ano.

Graf č. 11: Myslíte si, že některý z Vašich učitelů šikanuje nějakého žáka

36 respondentů odpovědělo, že si nemyslí, že některý učitel šikanuje nějakého žáka, 33 respondentů si nebylo jisto a 27 respondentů uvedlo ano.

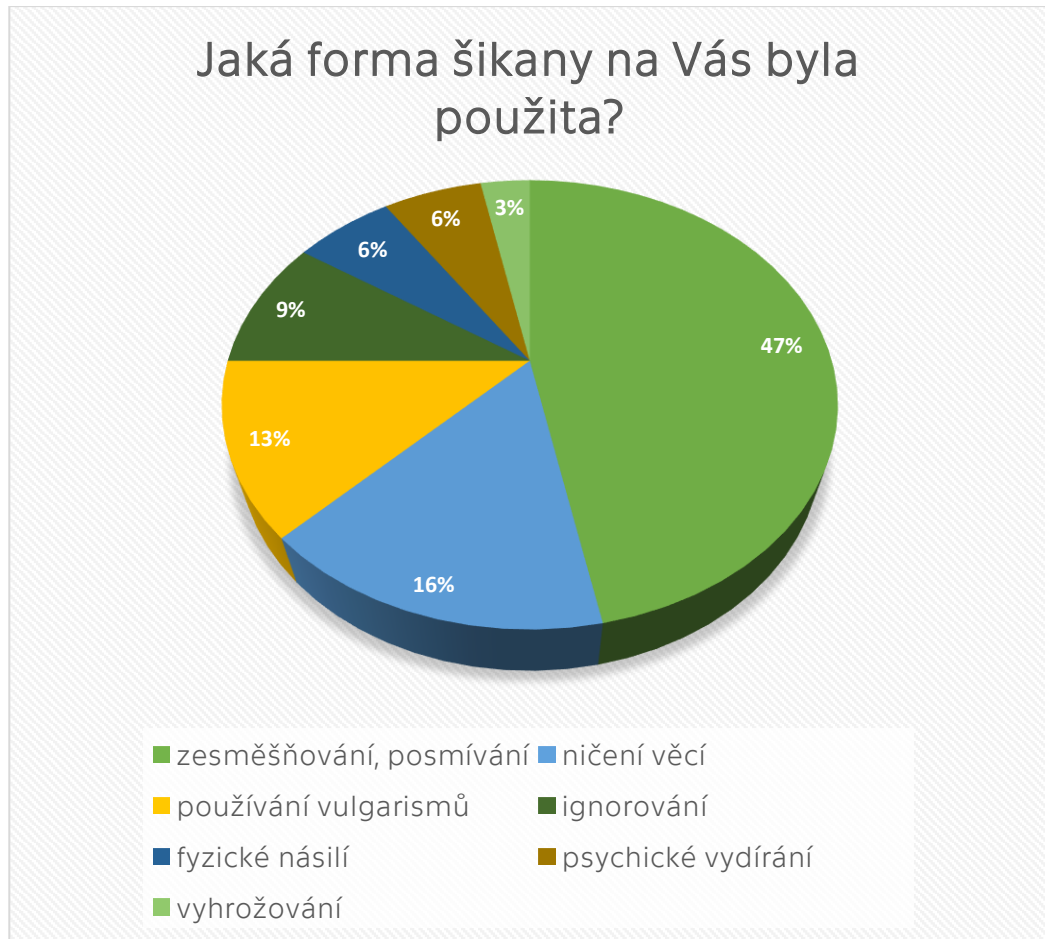
Další tři položky se vztahovaly ke zkušenosti se šikanou vlastní osoby. Když už měl někdo vlastní zkušenost, tak jakou formu měla. Naopak jestli se dotyčný pak sám šikany dopustil.

Graf č. 12: Byl/a jsi ve škole šikanován Vy?

Na otázku, jestli byl někdy šikanován respondent, odpovědělo 66 respondentů, že ne a 30 respondentů, že ano.

Graf č. 13: Jaká forma šikany na Vás byla použita?

Nejčastěji byla použita forma zesměšňování, posmívání, kdy to zažilo 45 respondentů, 15 respondentů zažilo ničení věcí, 12 respondentů používání vulgarismů, 9 respondentů ignorování, 6 respondentů zažilo fyzické násilí a psychické vydírání a 3 respondenti vyhrožování.

Graf č. 14: Šikanoval/a jste někdy vy?

Na otázku, zda se respondent dopustil šikany sám, odpovědělo 63 respondentů, že ne a 33 respondentů odpovědělo, že ano, ale jen když si to dotyčný zasloužil.

Poslední dotaz byl zaměřen na názor respondentů na šikanu.

Graf č. 15: Myslíte si, že je šikana správná? Schvalujete ji?

81 respondentů odpovědělo, že ji v žádném případě neschvalují, 9 respondentů uvedlo, že souhlasí, pouze pokud to s dotyčným jinak nejde a 6 respondentů uvedlo, že na to nemá názor.

Výsledky dotazníkového šetření potvrzují, že většina dotazovaných studentů dané školy je informována o pojmu šikana. Dotazovaní studenti ve svých odpovědích uvedli, že se s šikanou již setkali, aktivně či pasivně. Uvedli, že se s šikanou setkali jak mezi žáky navzájem, tak s šikanou učitelů vůči žákům, tak se šikanou učitele ze strany žáků. Při specifikaci forem šikany nejčastěji uváděli zesměšňování, posmívání, zatímco nejméně vyhrožování a ignorování.

Pozitivním výsledkem je to, že většina dotazovaných studentů deklarovala, že by se zastala šikanovaných spolužáků. V otázce, komu by se v případě šikany od učitele nebo šikany učitele žáky svěřili. V případě šikany od učitele to byl primárně kamarád a poté rodiče. Při šikaně učitele žáky, by se studenti svěřili rodičům a v dalším případě jinému učiteli.

10. Závěr a doporučení k řešení šikany

V teoretické části své bakalářské práce jsem shrnula na základě studia odborné literatury a dalších zdrojů stěžejní poznatky o šikaně jako o formě rizikového chování. V empirickém šetření jsem se pokusila o zodpovězení některých výzkumných otázek prostřednictvím dotazníku distribuovaného na střední odborné škole. Na základě analýzy dat, jež jsem zobrazila formou grafů, jsem u daného vzorku potvrdila vytýčené hypotézy (Všichni dotazovaní studenti znají význam pojmu šikana, Většina dotazovaných studentů se již ve škole se šikanou setkala, Většina dotazovaných studentů by se zastala spolužáka a Většina dotazovaných studentů by se se šikanou svěřila rodičům). Analýza dat ukázala, že většina respondentů pojem šikana zná, alespoň má o něm základní představu. Většina dotazovaných žáků se setkala s méně závažnou formou šikany, jakou je zesměšňování a posmívání. Většina dotazovaných žáků deklarovala, že by byla ochotna šikanovanému pomoci.

Střední odborná škola, kde jsem empirickou sondu provedla, nemá žádný preventivní program proti šikaně. Každý nový student, který do školy nastoupí dostane alespoň telefonní kontakt na psycholožku, která ve škole pracuje i jako učitelka, na který jí může kdykoliv zavolat.

Na základě výsledků dotazníkového šetření bych doporučila zaměřit prevenci šikany u všech věkových skupin, tedy pro všechny ročníky školy a častěji o ní komunikovala s žáky i rodiči. Vedle častější komunikace přispívá k prevenci šikany průběžná snaha budovat ve třídě takové prostředí, ve kterém se šikana objeví jen výjimečně. Dalšími prostředky k prevenci mohou být i četnější mimoškolní aktivity, např. lyžařské kurzy, cyklo-turistické kurzy, adaptační programy, zajištění více sportovních aktivit.

Dalším prostředkem je nastavení pravidelných třídnických hodin, pedagog v nich může se žáky konzultovat rizikové chování a hovořit o závažnosti této problematiky s celou skupinou. Může v případě potřeby iniciovat individuální rozhovory s žáky. Dojde-li pedagog k závěru, že se opravdu jedná o šikanu, je důležité, aby pomoc byla cílená a diferencovaná. Musí si také stanovit, zda šikanu zvládne sám, nebo zda může pomoci například odborník z pedagogicko-psychologické poradny, v krajním případě Policie České republiky.

Škola má jako nástroj pro zastavení šikany několik nápravných opatření, od napomenutí agresora až po přeřazení žáka do jiné třídy či školy. Jako smysluplné předcházení šikaně v prostředí třídy navrhuji ale také nastavení jasných třídních pravidel, se kterými budou seznámeni všichni žáci. Tato pravidla nesmí nahrazovat školní řád, ale lze o nich s žáky diskutovat a sami žáci mohou přispět svými názory a postoji. Tím se může docílit důslednějšího dodržování pravidel, pokud k nim přispějí sami žáci.

Seznam použité literatury

BENDL, Stanislav. Prevence a řešení šikany ve škole. Praha: ISV, 2003. Pedagogika. ISBN 80-86642-08-9

ELLIOTOVÁ, Michele. *Jak ochránit své dítě*. 1.vyd., Praha: Portál, 1995, 173 s. ISBN 80-7178-034-0.

JANOŠOVÁ, Pavlína. ŘÍČAN, Pavel. Psychologie školní šikany. Praha: Garda, 2016. ISBN 978-80-247-2992-3

JANOŠOVÁ, Pavlína, Lenka KOLLEROVÁ, Kateřina ZÁBRODSKÁ, Jiří KRESSA a Mária DĚDOVÁ. *Psychologie školní šikany*. Praha: Grada, 2016. Psyché. ISBN 978-80-247-2992-3

KOLÁŘ, Michal. Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-513-X

KOLÁŘ, M. Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních. Praha: MŠMT ČR, 2003.

KOLÁŘ, Michal. *Bolest šikanování. Cesta k zastavení epidemie šikanování ve školách*. 2. vyd. Praha : Portál, s.r.o., 2005. 256 s. ISBN 80-7367-014-3.

KOLÁŘ, Michal. Nová cesta k léčbě šikany. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-871-5

LOVASOVÁ, Lenka. Šikana. Praha: Sdružení linka bezpečí, 2005. ISBN 80-11235-15-9

LOVASOVÁ, Lenka, Šikana. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-65-2

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže: druhy agresí, přístupy k agresivnímu chování, poruchy chování, šikana*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009, 152 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-2310-5.

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2015. 192 s. ISBN 978-80-247-5309-6

Miovský, Michal. Prevence rizikového chování ve školství. Havlíčkův Brod, 2015. Psychologie a pedagogika. ISBN 978-80-7422-392-1

ONDRÁČEK, P. Františku, přestaň konečně zlobit, nebo ... Praha: Institut sociálních vztahů, 2003. ISBN 80-86642-18-6

ŘÍČAN, Pavel. Agresivita a šikana mezi dětmi: jak dát dětem ve škole pocit bezpečí. Praha: Portál, 1995. Pedagogická praxe. ISBN 80-7178-049-9

ŘÍČAN, Pavel a Pavlína JANOŠOVÁ. *Jak na šikanu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010, 160 s. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2991-6

VÁGNEROVÁ, K. a kol., *Z. Minimalizace šikany - praktické rady pro rodiče*. Praha: Portál, 2009. 152 s. ISBN 978-80-7367-611-7

Metodický pokyn ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, prevence a řešení šikanování mezi žáky škol a šk. zařízení č.j. 28275/2008-22, věstník MŠMT sešit 1/2001

Pokyn MŠMT, k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č.j. 24246/2008-6.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání

Zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 251/2016 Sb., o některých přestupcích, ve znění pozdějších předpisů

Národní strategie 2019 – 2027

Seznam grafů

Graf č. 1: Rozdělení dotazovaných dle pohlaví.....	34
Graf č. 2: Věk dotazovaných.....	35
Graf č. 3: Víte, co je to šikana?.....	36
Graf č. 4: Byl/je ve Vaší třídě někdo šikanován?.....	37
Graf č. 5: Byl/a jsi svědkem šikany od spolužáka?.....	38
Graf č. 6: Jaká forma šikany byla použita na spolužáka?.....	39
Graf č. 7: Zastal/a byste se spolužáka, pokud byste viděl/a, že je spolužáky šikanován?.....	40
Graf č. 8: Komu byste se svěřil/a se šikanou od učitele?.....	41
Graf č. 9: Svěřil/a byste se někomu se šikanou učitele žáky?.....	42
Graf č. 10: Byl/a jste někdy svědkem šikany učitele ze strany žáků?.....	43
Graf č. 11: Myslíte si, že některý z Vašich učitelů šikanuje nějakého žáka?.....	44
Graf č. 12: Byl/a jsi ve škole šikanován vy?.....	45
Graf č. 13: Jaká forma šikany na Vás byla použita?.....	46
Graf č. 14: Šikanoval/a jste někdy vy?.....	47
Graf č. 15: Myslíte si, že je šikana správná? Schvalujete ji?.....	48

Evidence výpůjček

Prohlášení:

Dávám svolení k půjčování této bakalářské práce. Uživatel potvrzuje svým podpisem, že bude tuto práci řádně citovat v seznamu použité literatury.

Jméno a příjmení: Michaela Habětínová

V Praze dne: 01. 05. 2020

Podpis:

Jméno	Oddělení/ Pracoviště	Datum	Podpis